

Op welke manier kan de rol van westerse vrijwilligers bij ontwikkelingsprojecten in ontwikkelingslanden worden gelegitimeerd?

De rol van westerse vrijwilligers gezien in het licht van bevordering van ontwikkeling en kosmopolitisme.

Naam: Marc de Reus

Studentnummer: 3661644

Onderwerp: Masterscriptie

Titel: Op welke manier kan de rol van westerse vrijwilligers bij ontwikkelingsprojecten in ontwikkelingslanden worden gelegitimeerd?

Opleiding: Academische Master Wijsbegeerte

Instelling: Universiteit Utrecht

Faculteit: Geesteswetenschappen

Datum: 5 augustus 2012

Begeleider: dr. J.P.M. (Jos) Philips

Tweede lezer: dr. J.H. (Janneke) Lith-van Dis

Samenvatting

De rol van westerse vrijwilligers bij ontwikkelingsprojecten en in het licht van kosmopolitisme is een erg veelzijdig fenomeen. Van ontwikkelingsorganisaties mag verwacht worden dat ze ontwikkeling in de ontwikkelingslanden nastreven. Met betrekking tot ontwikkeling geeft Nussbaum met haar capability-benadering een lijst met punten die verwezenlijkt moeten worden om van een menswaardig bestaan te kunnen spreken. Westerse vrijwilligers dragen maar op enkele punten bij aan het verwezenlijken van capabilities. Naast ontwikkeling kennen de vrijwilligersorganisaties nog een ander doel, namelijk bevordering van wereldburgerschap in het licht van kosmopolitisme. Het uitzenden van vrijwilligers is in het licht van kosmopolitisme niet noodzakelijk om wereldburgerschap tot stand te brengen, maar het kan er wel aan bijdragen. Door in de ontwikkelingslanden aan de slag te gaan wordt kennisgemaakt met de lokale culturen, ontstaat begrip en betrokkenheid. We behoren elk persoon als doel in zichzelf te zien en niet louter als middel. De meest legitieme rol van vrijwilligers is die rol waarbij vrijwilligers zich inzetten voor ontwikkeling van de lokale bevolking in ontwikkelingslanden en bij ontwikkelingsprojecten. De opgave om een dergelijke rol vorm te geven is niet eenvoudig.

Abstract

The role of western volunteers concerning developmental issues and regarding cosmopolitanism is a versatile phenomenon. When it comes to development organisations we can clearly say that their aim is to stimulate development of local individuals. In regard to development, Nussbaum gives a list of ten human capabilities which must be met if we want to speak about a truly human life. Volunteers contribute to a few capabilities. Besides goals concerning development volunteers can also be looked at from the perspective of global citizenship and cosmopolitanism. Volunteering in this regard is not necessary for establishing global citizenship, but it can be of great help to become a cosmopolite. Through volunteering volunteers get to know different cultures and a cultural understanding can arise. It can also create sustainable contacts between volunteers and the local community members. Every individual person is a goal in itself and may not be used only as an instrument. The most legitimate role of volunteers is a role that contributes to the development of local individuals in developing countries. To establish such a role is not easy.

Inhoudsopgave

i Ontwikkeling als diffuus concept en de rol die voor westerse vrijwilligers lijkt weggelegd	p. 4
ii Onderzoeksvraag	p. 5
iii De rol van vrijwilligers betreffende bevordering van ontwikkeling en wereldburgerschap	p. 6
1. Het begrip ontwikkeling aan de hand van de capability-benadering	p. 7-13
1.1 Van economische ontwikkeling tot menselijke ontwikkeling	p. 7-8
1.2 De benadering stelt wat men onder goede menselijke ontwikkeling behoort te verstaan	p. 8
1.3 De capability-benadering beschrijft ontwikkeling in termen van mogelijkheden	p. 8-9
1.4 Capabilities zijn vrijheden en functionings zijn verwezenlijkingen van die vrijheden	p. 9-10
1.5 Nussbaum's lijst van human capabilities	p. 10-11
1.6 Drempelwaarde van de tien capabilities	p. 12
1.7 Rol van politieke structuren en overheden bij verwezenlijking van capabilities	p. 12-13
1.8 Samenvatting capability-benadering	p. 13
2. De rol van westerse vrijwilligers in het licht van de capability-benadering	p. 14-27
2.1 Westerse vrijwilligers kunnen een (tijdelijke) rol spelen wanneer andere instituties falen	p. 14-16
2.2 Over vrijwilligerswerk en beschrijving van de praktijk van vrijwilligersorganisaties	p. 17-18
2.3 To Hell with Good Intentions	p. 18
2.4 Kritische verhandeling van bijdragen aan ontwikkeling door westerse vrijwilligers	p. 19-21
2.5 Op welke manier vinden werkzaamheden door vrijwilligers uitgevoerd aansluiting bij de capability-benadering	p. 22-24
2.6 De manier van omgaan met de lokale bevolking in het licht van ontwikkeling	p. 24-25
2.7 Het ingewikkelde fenomeen van meegebracht (sponsor)geld door westerse vrijwilligers	p. 25-27
3. De rol van westerse vrijwilligers in het licht van kosmopolitisme	p. 27-37
3.1 Kosmopolitisme als het streven naar een globale politieke gemeenschap	p. 27-29
3.2 Binnen het kosmopolitisme kan een rol voor westerse vrijwilligers worden gelegitimeerd	p. 29-32
3.3 Politieke verbeelding	p. 32-33
3.4 De doelstellingen ontwikkeling en kosmopolitisme gewogen	p. 33-35
3.5 Gedachte-experiment en aanbevelingen	p. 36-37
4. Conclusie	p. 37
Literatuurlijst	p. 38-40

i Ontwikkeling als diffuus concept en de rol die voor westerse vrijwilligers lijkt weggelegd

Sinds het begin van de ontwikkelingssamenwerking en ontwikkelingshulp, ongeveer zestig jaar geleden, hebben zich aanzienlijke verschuivingen voorgedaan onder invloed van veranderingen in de mondiale context. Ook is het denken over ontwikkeling veranderd, zowel in de wetenschappelijke wereld als daarbuiten. Tot slot is de ontwikkelingssamenwerking zelf door de jaren heen ook aanzienlijk veranderd (Weijts, 2009). Men kan zich afvragen of men überhaupt anderen behoort te ondersteunen in hun ontwikkeling. Waarom laat men de ‘onderontwikkelde’ niet gewoon met rust. En als men het heeft over ontwikkeling betekent dat veelal dat de ‘onderontwikkelde’ op de ‘ontwikkelde’ moet gaan lijken. Op die manier wordt in de huidige context veelal over ontwikkelde landen en ontwikkelingslanden gesproken. Immers, er zijn maar weinigen die stellen dat de ‘ontwikkelde’ westerse wereld op bepaalde dicht bij de natuur levende ‘onderontwikkelde’ Afrikaanse stammen moet gaan lijken. Alsof wij niet dicht bij de natuur leven. Alsof zij onderontwikkeld zijn. Daarnaast is het niet vanzelfsprekend dat de ‘ontwikkelde’ de ‘onderontwikkelde’ werkelijk kan helpen zich te ontwikkelen. Hoe kan überhaupt iemand geholpen worden in zijn of haar ontwikkeling? In zekere zin kan alles als onderdeel van ontwikkeling worden gezien. En lijkt ontwikkeling een individuele aangelegenheid te zijn. Het doel van ontwikkeling is veelal ook niet duidelijk. Binnen de ontwikkelingssector is de overtuiging dat men een bijdrage zou moeten leveren aan het verbeteren van de welvaart in minder bedeelde landen, door de sociaaleconomische achterstand in deze gebieden weg te nemen, nog steeds het basismotief waarom aan ontwikkelingssamenwerking wordt gedaan (De Jong, 2003; 37-68). Merk op dat dit een nogal economisch georiënteerde benadering is. In dit paper zal een bredere opvatting van menselijke ontwikkeling worden voorgestaan. Er is hierbij voor verschillende politieke structuren en instituties een rol weggelegd. Tegenwoordig spelen ook westerse vrijwilligers in het licht van ontwikkeling een bepaalde rol. De rol die westerse vrijwilligers kunnen spelen, zal ruim aandacht krijgen en kritisch worden bestudeerd. Nederlandse (of breder westerse) ontwikkelingsorganisaties (of breder stichtingen met ideële doelen en non-gouvernementele organisaties op het gebied van ontwikkelingssamenwerking) zenden jaarlijks een groot aantal vrijwilligers uit om op allerlei manieren ontwikkelingsorganisaties en –projecten in ontwikkelingslanden te ondersteunen. Vrijwilligers verblijven voor korte of langere tijd in een ontwikkelingsland en organisaties besteden veel aandacht aan hun uitgezonden vrijwilligers. Ook aan de rol van de vrijwilligers lijkt veel aandacht te worden besteed en behartiging van hun belangen staat centraal, zowel bij organisaties die vrijwilligers uitzenden als bij de ontvangende ontwikkelingsorganisaties en –projecten. Niet zonder resultaat overigens volgens deze organisaties. De rol en de veronderstelde bijdragen aan ontwikkeling van de westerse vrijwilligers die bij lokale ontwikkelingsprojecten in ontwikkelingslanden aan het werk gaan zullen hier kritisch worden onderzocht.

Met betrekking tot ontwikkelingsorganisaties die westerse vrijwilligers naar ontwikkelingslanden uitzenden zal hier bestudeerd worden welke legitieme rol de westerse vrijwilligers kan worden toegedicht.

ii Onderzoeksvraag

Dit onderzoek wil een antwoord formuleren op de volgende onderzoeksvraag:

Op welke manier kan de rol van westerse vrijwilligers bij ontwikkelingsprojecten in ontwikkelingslanden worden gelegitimeerd?

Het antwoord op deze vraag moet enerzijds begrepen worden als een kritische reflectie op de huidige praktijk van inzet van westerse vrijwilligers in ontwikkelingslanden en een zoektocht naar een legitieme, gerechtvaardigde rol van de westerse vrijwilliger in ontwikkelingsorganisaties.

Deze onderzoeksvraag is in een aantal opzichten interessant. Inhoudelijk is het interessant, omdat het raakt aan de manier waarop geprobeerd wordt de levenskwaliteit van mensen in ontwikkelingslanden te verbeteren. Het verbeteren van de levenskwaliteit van mensen vereist wijze beleidskeuzen en toegewijd handelen door individuen. Dit maakt de argumentatie die hier uiteen wordt gezet praktisch interessant. Het lijkt wellicht overbodig om een theoretische verhandeling over dit onderwerp te schrijven, omdat het zo duidelijk in de praktijk is ingebed en als vanzelfsprekend wordt beschouwd.

“Omdat de gangbare theorieën die bij het maken van beleidskeuzen op het terrein van ontwikkelingsbeleid het volkomen bij het verkeerde eind hebben, zijn keuzes gemaakt die gezien vanuit het standpunt van in brede kring gedeelde menselijke waarden (zoals gelijkheid en waardigheid) verkeerd zijn” (Nussbaum, 2012; 12).

Nussbaum (2012; 13) geeft daarom aan dat behoefte bestaat aan een theorie die deze diepgewortelde maar ondoordachte beleidskeuzen in de juiste richting verschuiven.

Bovenstaande maakt deze onderzoeksvraag ook wetenschappelijk interessant. Ze draagt bij aan een nauwkeuriger en moderner visie op ontwikkeling en bevraagt kritisch de huidige wetenschappelijke theorieën betreffende ontwikkeling. Persoonlijk ben ik geïnteresseerd geraakt in de rol van westerse vrijwilligers door mijn stageperiode als vrijwilliger bij een lokaal ontwikkelingsproject in Oeganda.

iii De rol van vrijwilligers betreffende bevordering van ontwikkeling en wereldburgerschap

Van ontwikkelingsorganisaties mag men verwachten dat zij als primaire doelstelling hebben bij te dragen aan ontwikkeling van individuen en lokale gemeenschappen in ontwikkelingslanden. Ontwikkeling behoort bij dergelijke organisaties centraal te staan en leidend te zijn bij de activiteiten en werkzaamheden die ze uitvoeren. De inzet van westerse vrijwilligers behoort in het kader van ontwikkeling vorm te krijgen. Een begripsformulering van menselijke ontwikkeling met behulp van de capability-benadering van Martha Nussbaum en Amartya Sen zal duidelijk maken dat het bijdragen aan ontwikkeling door inzet van westerse vrijwilligers niet vanzelfsprekend is. Wanneer bijdragen aan ontwikkeling niet vanzelfsprekend zijn, kunnen wellicht andere doelen van de inzet van vrijwilligers gevonden worden die zowel de ontwikkelingsorganisaties als de westerse vrijwilligers aanspreken. Zo'n doel is het creëren van betrokkenheid tussen verschillende volkeren in de wereld in het licht van een ideaal tot wereldburgerschap. Organisaties zien het als een manier om verbondenheid en inspiratie te creëren en op die manier dichter bij elkaar te komen. Dit broederschap tussen de volkeren kan in het licht van kosmopolitisme gezien worden als een nastrevenswaardig ethos. Met Thomas Christiano zal meer gezegd worden over (moreel) kosmopolitisme. Het kosmopolitisme stelt niet dat het uitzenden van vrijwilligers noodzakelijk is om wereldburgerschap te bevorderen, maar het kan wel degelijk bijdragen aan wereldburgerschap. Het lijkt bij het uitzenden van vrijwilligers meer te gaan om het creëren van betrokkenheid tussen verschillende volkeren dan dat de vrijwilligers bijdragen aan ontwikkeling van individuen en lokale gemeenschappen in ontwikkelingslanden. Echter, ontwikkeling en kosmopolitisme kunnen moeilijk los van elkaar worden gezien. Als met Immanuel Kant (en ook Nussbaum) gesteld wordt dat ieder mens een doel in zichzelf is, dan behoort ten minste op een bepaalde manier aan de ontwikkeling van het individu te worden bijgedragen. Immers, anders wordt het lokale individu gebruikt om enkel het wereldbeeld van de ander te vergroten. In dat kader behoort ontwikkeling dus een rol te spelen. Met andere woorden: men behoort niet lokale individuen, gemeenschappen en projecten te gebruiken om andere (kosmopolitische) doelstellingen te bewerkstelligen zonder de ontwikkeling van lokale individuen te bevorderen. De theorie van Nussbaum en een gedachte-experiment zullen gebruikt worden om aanbevelingen voor de praktijk tot stand te brengen.

1. Het begrip ontwikkeling aan de hand van de capability-benadering

Hier zal eerst een korte historische schets van het begrip ontwikkeling worden gegeven. Vervolgens zal de capability-benadering van Martha Nussbaum uitvoerig worden behandeld. De inhoud van de capability-benadering zal worden weergegeven. Concepten zullen worden verduidelijkt en de lijst van human capabilities zal uiteen worden gezet. De theorie zal later gebruikt worden om de bijdragen aan ontwikkeling van westerse vrijwilligers kritisch te onderzoeken.

1.1 Van economische ontwikkeling tot menselijke ontwikkeling

Ontwikkeling wordt veelal geassocieerd met vooruitgang, een toename van kennis en vaardigheden en/of toename van welvaart en welzijn. Het begrip wordt voortdurend bediscussieerd en de precieze betekenis is bij vele denkers verschillend van aard. Astroulakis (2010; 2) concludeert:

“During the 20th century, for many economists, particularly in lines of orthodox economics, development was viewed as a conventional problem of economic growth in terms of the increase of material goods. The technological expansion, the boost of the production, the sense that people could overcome nature, led many economists, government officials and planners to an ‘engineering’ approach to the concept of development. Development was perceived as an absolutely measurable matter, as a synonymous of economic growth”.

Binnen de ontwikkelingssamenwerking-sector wordt onder het begrip ontwikkeling economische groei, sociale vooruitgang en emancipatie verstaan. Kortom, het gaat over het verbeteren van de economische- en leefsituatie van mensen (in ontwikkelingslanden). Ontwikkeling is al een tijdlang geleden tot een recht verworden. In de VN-verdragen van 1966 wordt in het eerste artikel het recht op economische, sociale en culturele ontwikkeling genoemd. Het recht op ontwikkeling is begin jaren zeventig voor het eerst geformuleerd (Website Amnesty International, opgeroepen 18 juni 2012). Ontwikkelingsbeleid dat gericht is op het bereiken van de Millenniumdoelen van de VN heeft vooral betrekking op het stimuleren van duurzame ontwikkeling om de armoede te bestrijden, democratische structuren te verstevigen en een rechtsstaat die mensenrechten eerbiedigt en fundamentele vrijheden voor de bewoners waarborgt te ondersteunen (Website Europa-Nu, opgeroepen 18 juni 2012).

Goulet koppelt ontwikkeling aan ethiek en geeft daarmee een aanzet tot een begrip van ontwikkeling die gewenst behoort te worden, omdat ze betrekking heeft op het goede leven. juist handelen. Ontwikkeling kan om met Goulet (1975; 87-88) te spreken onderverdeeld worden in drie algemeen geaccepteerde universele waarden, namelijk life-sustenance, esteem, en freedom. Een veel uitgebreidere theorie over ontwikkeling wordt door Martha Nussbaum in haar capability-benadering uiteengezet.

De capability-benadering zoals door Martha Nussbaum geformuleerd zal hier besproken worden, omdat haar benadering een redelijk gestructureerde lijst van capabilities geeft op basis waarvan ontwikkeling kan worden beoordeeld. Nussbaum biedt houvast met haar gegeven kader van de lijst van capabilities en dat maakt haar benadering voor dit onderzoek zeer bruikbaar. Dit in tegenstelling tot de capability-benadering van Amartya Sen die aan de ene kant zeer aantrekkelijk is, omdat hij de nadruk legt op participatie, maar de wijze waarop dit precies dient te geschieden is onduidelijk. Die onduidelijkheid vraagt om verder onderzoek. De tijd en ruimte voor verder onderzoek is er niet en daarom kies ik hier voor de structuur, helderheid en duidelijkheid van de theorie van Nussbaum.

1.2 De benadering stelt wat men onder goede menselijke ontwikkeling behoort te verstaan

De capability-benadering is relevant in het licht van internationale debatten over wat onder goede menselijke ontwikkeling behoort te worden verstaan. De capability-benadering kan worden gebruikt als breed normatief raamwerk voor de evaluatie van individueel welzijn, sociale verbanden, het ontwerpen van beleid en voorstellen voor sociale verandering in maatschappijen (Robeyns, 2011). Daarnaast kan het ook gebruikt worden om ontwikkelingsbeleid voor ontwikkelingslanden van overheden en non-gouvernementele organisaties te ontwerpen en evalueren, onder ander omdat het een theorie is die helpt met het conceptualiseren van noties als welzijn, armoede en ontwikkeling (Robeyns, 2011). De rol van westerse vrijwilligers wordt hier beoordeeld aan de hand van de bijdragen die ze leveren met betrekking tot het wel of niet (en in welke mate) helpen scheppen van mogelijkheden. Daarnaast kan de capability benadering op de volgende manier gebruikt worden om beleid te evalueren en om te reflecteren op de praktijk van ontwikkelingssamenwerking:

“The capability approach to well-being and development thus evaluates policies according to their impact on people’s capabilities. It asks whether people are being healthy, and whether the resources necessary for this capability, such as clean water, access to medical doctors, protection from infections and diseases, and basic knowledge on health issues, are present. It asks whether people are well-nourished, and whether the conditions for this capability (..) are met. It asks whether people have access to a high quality education, to real political participation, to community activities which support them to cope with struggles in daily life and which foster real friendships (..)” (Robeyns, 2003).

1.3 De capability-benadering beschrijft ontwikkeling in termen van mogelijkheden

De capability-benadering stelt dat mensen het morele recht op ontwikkeling hebben. Dit moet gezien worden als een vrijstaand moreel idee. Het begint met een “sense of the worth and dignity of basic human powers, thinking of them as claims to a chance for functioning, claims that give rise to correlated social and political duties” (Nussbaum, 1999; 44). Het hebben van mogelijkheden wordt binnen de capability-benadering als de basisvoorwaarde voor ontwikkeling beschouwd. Kern van de benadering is de focus op wat mensen effectief aan mogelijkheden hebben om te doen (wat ze willen)

en te zijn (wie ze zijn) (Robeyns, 2011). Waaraan het tracht bij te dragen is een samenleving waarin personen waardig behandeld worden en waarin iedereen in een positie is om een menswaardig leven te leiden (Nussbaum, 1999; 36). Leidend principe is daarbij het articuleren van ieders capabilities. De capabilities gelden voor ieder individu. De capability-benadering behelst twee essentiële normatieve claims: de eerste claim beziet de vrijheid om welzijn te bereiken als primair moreel belang, de tweede claim stelt dat vrijheid om welzijn te bereiken begrepen moet worden in termen van iemands mogelijkheden, waarmee de werkelijke kansen om te doen en te zijn wat ze waardevol achten wordt bedoeld. Vrijheid om welzijn te bereiken heeft betrekking op de mogelijkheden die mensen hebben om het soort leven te leiden dat ze graag voor zich zien. “Thus, according to the capability approach, the ends of well-being, freedom, justice, and development should be conceptualized in terms of people's capabilities” (Robeyns, 2011). De capability-benadering ziet “people's capabilities” als “ultimate ends”. Dit impliceert dat de capability approach “evaluates policies and other changes according to their impact on people's capabilities as well as their actual functionings” (Robeyns, 2011). In nauwkeuriger bewoordingen kan gesteld worden dat de capability approach

“focuses on people's ends in terms of beings and doings expressed in general terms: being literate, being mobile, being able to hold a decent job. Whether a particular person then decides to translate these general capabilities in the more specific capabilities A, B or C (e.g., reading street signs, reading the newspaper, or reading the Bible), is up to them” (Robeyns, 2011).

Hoe een capability precies wordt ingevuld is niet (normatief gezien) relevant, het gaat om de capabilities in meer algemener en abstracter opzicht. De mogelijkheid om in alle vrijheid een keuze te kunnen maken is van werkelijk belang.

1.4 Capabilities zijn vrijheden en functionings zijn verwezenlijkingen van die vrijheden

Capabilities zijn antwoorden op de vraag: ‘Wat kan deze persoon doen en zijn?’ Een capability is dus een soort vrijheid: de vrijheid om combinaties van functionings te verwezenlijken. Anders gezegd: het zijn niet alleen vaardigheden die gesitueerd zijn binnen een persoon, maar ook de vrijheden of kansen die voortkomen uit een combinatie van persoonlijke vaardigheden en de politieke, sociale en economische omgeving. Om de complexiteit van het begrip capabilities duidelijk te maken, benoemt Nussbaum deze ‘substantiële vrijheden’ als *gecombineerde capabilities* (Nussbaum, 2012; 40-41). Een functioning is een actieve verwezenlijking van één of meer capabilities. Functionings zijn bezigheden en zijnswijzen die voortkomen uit capabilities (Nussbaum, 2012; 46). In zekere zin zijn capabilities belangrijk vanwege de wijze waarop ze tot functionings kunnen leiden. Maar capabilities hebben waarde op zich, als sferen van vrijheid en keuze. Het bevorderen van capabilities is het bevorderen van gebieden van vrijheid, en dit is niet hetzelfde als het op bepaalde wijze laten functioneren van mensen (Nussbaum, 2012; 47).

Functionings zijn “beings and doings” (zijnswijzen en bezigheden). Voorbeelden van zijnswijzen zijn onder andere goed gevoed zijn, ondervoed zijn, geschoold zijn, en depressief zijn. Voorbeelden van bezigheden zijn reizen, zorgen voor een kind, stemmen tijdens verkiezingen, en geld doneren aan een liefdadigheidsinstelling. De voorbeelden maken duidelijk dat vele kenmerken van personen beschreven kunnen worden als een zijnswijze (“being”) of als een bezigheid (“doing”). Hieruit volgt dat men niet van een mens kan spreken wanneer hij niet beschikt over ten minste een aantal functionings. Deze maken het leven menselijk. “Capabilities are a person's real freedoms or opportunities to achieve functionings. The distinction between functionings and capabilities is between the realized and the effectively possible” (Robeyns, 2011), in andere woorden, het verschil tussen het daadwerkelijk bereiken aan de ene kant, en de vrijheden en waardevolle mogelijkheden vanuit welke men kan kiezen aan de andere kant.

1.5 Nussbaum's lijst van human capabilities

Nussbaum formuleert tien Central Human Functional Capabilities. Op deze lijst kan continu gereflecteerd worden. Bepaalde capabilities zijn “more fixed than others” (Nussbaum, 1999; 39). Ze stelt bijvoorbeeld dat “it would be astonishing if the right to bodily integrity were to be removed from the list; that seems to be a fixed point” (Nussbaum, 1999; 39). Aan de andere kant kan bijvoorbeeld de rol van alfabetisme in menselijk functioneren worden bediscussieerd. De lijst kent een open einde en kan altijd worden betwist. Er wordt hier niet ontkend dat verschillende samenlevingen en gemeenschappen kunnen komen tot verschillende punten op een dergelijke lijst. Natuurlijk zal niet iedereen zich kunnen vinden in de (ideale) lijst met nastrevenswaardige punten die betrekking hebben op het bevorderen van vrijheden. Echter, daar zal hier niet veel aandacht aan worden besteed, omdat het niet direct relevant is in het licht van een evaluatie van vrijwilligerswerk door westerse vrijwilligers.

Hieronder een ingekorte versie van Nussbaum's lijst:

1. Life. Being able to live to the end of a human life of normal length.
2. Bodily Health. Being able to have good health; to be adequately nourished; to have adequate shelter.
3. Bodily Integrity. Being able to move freely from place to place; having one's bodily boundaries treated as sovereign.
4. Senses, Imagination, and Thought. Being able to use the senses, to imagine, think, and reason – and to do these things in a way informed and cultivated by an adequate education. (...) Being able to use one's mind in ways protected by guarantees of freedom of expression with respect to both political and artistic speech, and freedom of religious exercise.
5. Emotions. Being able to have attachments to things and people outside ourselves; to love those who love and care for us, to grieve at their absence; in general. (...) Supporting this capability means supporting forms of human association that can be shown to be crucial in their development.
6. Practical Reason. Being able to form a conception of the good and to engage in critical reflection about the planning of one's life. This entails protection for the liberty of conscience.

7. Affiliation. A. Being able to live with and toward others, (..) to engage in various forms of social interaction. (..) Protecting this capability means protecting institutions that constitute and nourish such forms of affiliation. B. Having the social bases of self-respect and non-humiliation. This entails, at a minimum, protections against discrimination.

8. Other Species. Being able to live with concern for and in relation to animals, plants, and the world of nature.

9. Play. Being able to laugh, to play, to enjoy recreational activities.

10. Control over one's Environment.

A. Political. Being able to participated effectively in political choices that govern one's life; having the right of political participation, protections of free speech and association.

B. Material. Being able to hold property (both land and movable goods), not just formally but in terms of real opportunity; and having property rights on an equal basis with others; having the right to seek employment on an equal basis with others. In work, being able to work as a human being, exercising practical reason and entering into meaningful relationships of mutual recognition with other workers. (Nussbaum, 1999; 40-42).

Deze lijst bestaat uit gescheiden componenten. Men kan niet de behoefte voor het ene component bevredigen door een grotere hoeveelheid van een ander component te geven. De afwezigheid van politieke vrijheden kan dus niet worden gecompenseerd door een substantiële economische groei. “All are of central importance and all are distinct in quality” (Nussbaum, 1999; 42). Echter, twee of meer capabilities kunnen met elkaar in strijd komen. Elke keuze die we maken en ten koste gaat van de één of andere capability houdt in dat we iemand onrecht doen (Nussbaum, 2012; 62). Overall het algemeen kunnen voor botsende capabilities oplossingen gevonden worden. Daarnaast geeft Nussbaum (1999; 43) aan dat “among the capabilities, two, practical reason and affiliation, stand out as of special importance, since they both organize and suffuse all the others, making their pursuit truly human”. Deze twee capabilities structureren de andere capabilities en zijn daar ook mee verweven. Ze spelen daardoor een grote rol betreffende bevordering van menselijke waardigheid (Nussbaum, 2012; 65). Een goed beleid ten aanzien van deze tien capabilities is daardoor een beleid dat de praktische rede van het individu respecteert; en hiermee wordt verwezen naar de essentiële rol die keuze speelt in het denkbeeld van capabilities als vrijheid. Het gaat om de kans om je eigen leven te plannen, dat wil zeggen de kans om de functionings die samenhangen met de verschillende capabilities te kiezen. Hetgeen voor praktische rede geldt, geldt ook voor sociale banden. Wanneer capabilities beschikbaar worden gemaakt op een wijze die de menselijke waardigheid respecteert, kunnen ze niet los worden gezien van sociale banden, omdat de persoon in zo'n geval gerespecteerd wordt als sociaal wezen (Nussbaum, 2012; 65-66). Nussbaum rechtvaardigt deze lijst door te stellen dat elk van de capabilities nodig is om van een levenswaardig, menselijk leven te spreken “not so impoverished that it is not worthy of the dignity of a human being” (1999: 72).

De grondwet en de daarvan afgeleide wetten van elk afzonderlijk land specificeren in principe de lijst van capabilities. De wereldgemeenschap geeft (nog) problemen bij het specificeren van capabilities, omdat er geen overkoepelende regering is die rekenschap verschuldigd is aan het volk als geheel en die een dergelijke specificatie zou kunnen leveren (Nussbaum, 2012; 66).

1.6 Drempelwaarde van de tien capabilities

Op zijn allerminst is een ruim drempelniveau van de tien essentiële capabilities vereist voor een leven in overeenstemming met de menselijke waardigheid (Nussbaum, 2012; 56). Nussbaum stelt dat het politieke doel in een land dient te zijn iedereen boven een bepaald drempelniveau van gecombineerde capabilities te laten komen, niet in de zin van gedwongen functioning, maar van werkelijke vrijheid om te kiezen en te handelen (Nussbaum, 2012; 45). Daarnaast dient nagedacht te worden over hoe mensen zo snel mogelijk dichterbij de buurt van de capability-drempel gebracht kunnen worden, zelfs als men er niet onmiddellijk in slaagt hen daar ook bovendien te krijgen (Nussbaum, 2012; 64-66). Nussbaum beweert nog geen antwoord te hebben op de vraag hoe om zou moeten worden gegaan met ongelijkheden boven een minimumniveau van capabilities. De capability-drempel vereist in sommige gevallen gelijkheid. Zo betoogt Nussbaum bijvoorbeeld dat voor respect voor gelijke menselijke waardigheid gelijk stemrecht en gelijke rechten vereist zijn, en niet eenvoudigweg een ruim minimum (Nussbaum, 2012; 67). Het nauwkeurig instellen van de drempelwaarde is een kwestie voor elk land afzonderlijk, en binnen bepaalde grenzen is het redelijk voor landen om dit op verschillende manieren overeenkomstig hun geschiedenis en tradities te doen. De capability-benadering geeft aan wat van belang is, maar ze levert geen bindende voorschriften en biedt ook geen duidelijke besluiten (Nussbaum, 2012; 68). Een andere vraag die wordt opgeroepen door de idee van een drempelwaarde is die van het utopisme. De drempelwaarde kan zo hoog worden gespecificeerd dat geen land daaraan zou kunnen voldoen. Het andere uiterste is een gebrek aan ambitie, de drempelwaarde zo laag instellen dat deze niet meer voldoet aan de menselijke waardigheid minimaal. De grondwetmaker behoort een ambitieuze drempelwaarde te bepalen die een uitdaging vormt (Nussbaum, 2012; 69).

1.7 Rol van politieke structuren en overheden bij verwezenlijking van capabilities

Nussbaum (2012; 168) stelt dat plichten in het licht van bevordering van ontwikkeling aan instituties dienen te worden toegewezen. Elke andere oplossing stuit op onoverkomelijke praktische en conceptuele problemen. Men kan van mening verschillen over de wijze waarop de ethische plichten dienen te worden afgedwongen. Sommigen zullen een rol voor internationale overeenkomsten bepleiten, anderen zullen stellen dat militaire en/of economische dwang gerechtvaardigd is als een staat niet op zijn minst op enkele manieren recht doet aan fundamentele rechten. Nussbaum geeft aan dat de nationale soevereiniteit van voldoende groot belang is om militair ingrijpen nooit te kunnen rechtvaardigen zolang een staat over een bepaald minimum aan democratische legitimiteit beschikt. Overreding is altijd geschikt, zeker wanneer daardoor internationale overeenkomsten ten aanzien van belangrijke menselijke capabilities worden geratificeerd (Nussbaum, 2012; 169).

Daarnaast is het kunnen rekenen op een bepaalde mate van zekerheid van capabilities belangrijk. Voor een menswaardig bestaan is het vereist dat men lange tijd verzekerd is van een bepaalde mate van vrijheid om te doen en te laten wat men wil. Deze zekerheid kan ervoor zorgen dat werkelijke ontwikkeling tot stand wordt gebracht. Individuen moeten niet alleen vandaag over capabilities

kunnen beschikken, maar hebben ook behoefte aan de zekerheid dat die capabilities er morgen nog zullen zijn (Nussbaum, 2012; 200). Onder de instituties die betrokken zijn bij het oplossen van dergelijke problemen zullen de bestaande staten een prominente rol innemen. Staten hebben niet alleen plichten tegenover de eigen bevolking, maar in het geval van de rijke landen ook tegenover de armere naties. Een netwerk van internationale verdragen en andere overeenkomsten kan de gemeenschap normen opleggen, terwijl bedrijven en non-gouvernementele organisaties eveneens een rol kunnen spelen bij het bevorderen van de menselijke capabilities (Nussbaum, 2012; 170). Nussbaum beschouwt wetten en politieke structuren van wezenlijk belang. Ze ziet de beschrijving van de capabilities als een bron van politieke principes die vertaald kunnen worden in een aantal (minimaal) rechtvaardige politieke instituties. In dat kader verbindt ze de capability-lijst aan dat deel van de geschreven constitutie van een land waarin de fundamentele rechten en aanspraken van burgers uiteen worden gezet (Nussbaum, 2012; 227). Rechten en aanspraken hangen nauw samen met plichten. Als mensen over rechten en aanspraken beschikken, is er ook een plicht om die rechten en aanspraken te waarborgen. Nussbaum betoogt dat op de hele wereld een collectieve verplichting rust om de capabilities van alle wereldburgers te waarborgen, zelfs als er geen wereldomvattende politieke organisatie bestaat. De meeste plichten tot waarborging van capabilities worden toegewezen aan staten, maar sommige kunnen ook gewaarborgd worden door non-gouvernementele organisaties, grote bedrijven, internationale instellingen en individuen (Nussbaum, 2012; 228).

1.8 Samenvatting capability-benadering

De capability-benadering streeft een samenleving na waarin iedereen in staat is een menswaardig leven te leiden. Hiervoor wordt het hebben van mogelijkheden als basisvoorwaarde beschouwd. Kern van de benadering is de focus op wat mensen effectief aan mogelijkheden hebben om te doen (wat ze willen) en te zijn (wie ze zijn). De benadering stelt dat hetgeen bevorderd dient te worden een reeks mogelijkheden is waarvan mensen vervolgens in hun handelen al dan niet gebruik kunnen maken: de keuze daartoe is aan hen. Een capability is een soort vrijheid: de vrijheid om combinaties van functionings te verwezenlijken. Het zijn niet alleen vaardigheden die gesitueerd zijn binnen een persoon, maar ook de vrijheden die voortkomen uit een combinatie van persoonlijke vaardigheden en de politieke, sociale en economische omgeving. Een functioning is een actieve verwezenlijking van één of meer capabilities. Functionings zijn bezigheden en zijnswijzen die voortkomen uit capabilities. Nussbaum formuleert tien Central Human Functional Capabilities. Praktische rede en sociale banden zijn twee capabilities die met alle andere capabilities zij verweven. Geschikt beleid respecteert de praktische rede van het individu. Het gaat om de mogelijkheid je eigen leven vorm te geven, en de functionings die samenhangen met de verschillende capabilities te kiezen. Op zijn allermindst is een ruim drempelniveau van de tien essentiële capabilities vereist. De zekerheid uit te kunnen gaan van het hebben van mogelijkheden is ook van wezenlijk belang. Nussbaum stelt dat plichten in het licht van bevordering van ontwikkeling aan instituties dienen te worden toegewezen.

2. De rol van westerse vrijwilligers in het licht van de capability-benadering

Ontwikkelingsorganisaties die westerse vrijwilligers inzetten om bij te dragen aan ontwikkeling behoren minimaal op een aantal punten aansluiting te vinden bij de capability-benadering. Immers, de benadering geeft aan hoe ontwikkeling aan de hand van bevordering van mogelijkheden tot stand kan worden gebracht. Hierna zal de rol van de westerse vrijwilligers in het licht van ontwikkeling worden onderzocht. De vrijwilliger zal in een breder kader worden geplaatst. Er zijn immers, zoals ook Nussbaum duidelijk maakt, instituties die voor ontwikkeling kunnen zorgen. Er zal aangegeven worden welke rol westerse vrijwilligers kunnen spelen. Daarna zal meer over de praktijk van vrijwilligerswerk door westerse vrijwilligers in ontwikkelingslanden worden gezegd. Deze praktijk zal kritisch worden bestudeerd door aan te geven welke spanningen zich voor doen en op welke manieren wel of niet kan worden bijgedragen aan ontwikkeling.

2.1 Westerse vrijwilligers kunnen een (tijdelijke) rol spelen wanneer andere instituties falen

In eerste instantie mag van overheden in ontwikkelingslanden zelf worden verwacht dat zij ontwikkeling van hun eigen bevolking voorstaan en er alles aan doen om zo goed mogelijk voor de eigen bevolking te zorgen om hen op die manier een menswaardig bestaan te kunnen garanderen. Helaas zijn vele overheden in ontwikkelingslanden (nog) niet tot dergelijke zaken in staat, veelal het gevolg van de recente geschiedenissen van (burger)oorlog, uitbuiting, corruptie en vriendjespolitiek. Deze en nog vele andere oorzaken als een onvoldoende onderwijssysteem, beperkte gezondheidszorg en povere economieën maken dat overheden geen greep krijgen op de ontwikkeling van hun eigen landen. Wanneer overheden zelf geen ontwikkeling van hun eigen landen kunnen bewerkstelligen, is er altijd de mogelijkheid om andere overheden te vragen hen te hulp te schieten. Hulp kan ook gevonden worden bij verschillende internationale instituties of op basis van internationale verdragen worden afgedwongen.

Overheden van ontwikkelde landen zetten al jarenlang een bepaald deel van hun budget in om andere landen te ondersteunen bij hun streven naar ontwikkeling. Onderling worden tussen verschillende regeringen afspraken gemaakt en doelstellingen geformuleerd, waarna vooral financiële middelen worden bijgedragen om de doelstellingen van veelal ontwikkelingslanden ten uitvoer te kunnen brengen. Op basis van beleid en de knowhow die binnen bepaalde ministeries aanwezig is wordt op een zo goed mogelijke manier aan ontwikkelingshulp en ontwikkelingssamenwerking gedaan. Door jarenlange ervaring weten overheden steeds beter op welke manier zij hun eigen kwaliteiten kunnen inzetten en er is steeds meer kennis voorhanden over de manieren van inzet van middelen waarbij ontwikkelingslanden het meeste baat hebben. Overheden zetten omvangrijke, grootschalige projecten op en werkzaamheden zijn gebaseerd op een bepaalde visie en er wordt getracht structureel mensen in ontwikkelingslanden bij te staan bij hun streven naar ontwikkeling op velerlei gebieden. Ook wordt bij

het maken van beleid steeds meer rekening gehouden met belangen van arme, onderontwikkelde landen.

Daarnaast zijn er een groot aantal non-gouvernementele organisaties en ontwikkelingsorganisaties die zich bezighouden met allerlei vormen van ondersteuning van onderontwikkelde landen. Er zijn internationale ngo's en nationale ngo's en ontwikkelingsorganisaties die ontwikkeling trachten te stimuleren en mensonwaardige situaties aan de kaak stellen bij overheden en het grote publiek. Ook zij beschikken over veel kennis en kunde om verschillende problematieken op een juiste manier aan te pakken. Ze communiceren met de achterban die hen van (financiële) armslag voorziet en ze passen hun wijze van werken aan de omstandigheden aan, waardoor ze door velen worden gezien als zeer gewenste probleemoplossers. Er zitten grote of minder grote organisaties achter deze ngo's en er zijn dagelijks vele professionals bezig met het uitvoeren van werkzaamheden. Ze zijn gespecialiseerd in een bepaald ontwikkelingsgebied of richten zich op het bevorderen van mensenrechten. Door hun focus op een bepaald deelgebied beschikken ze over veel kennis van dat deelgebied.

Ook is een steeds grotere rol voor het bedrijfsleven weggelegd. Overheden en ontwikkelingsorganisaties werken tegenwoordig steeds meer en effectiever samen om positieve maatschappelijke en economische effecten in ontwikkelingslanden te bewerkstelligen. In de regel zijn ook dit grootschalige en ambitieuze projecten waarbij bepaalde bedrijven hun specialismen inzetten om bij te dragen aan ontwikkeling op bepaalde gebieden in ontwikkelingslanden. Nederland maakt bijvoorbeeld in het licht van een aantal topsectoren, dat wil zeggen sectoren waarin Nederland uitblinkt wat betreft kennis, veelvuldig gebruik van bedrijven om op die gebieden ook in ontwikkelingslanden resultaten te boeken. Topsectoren zijn onder andere landbouw en watermanagement.

Kortom, er wordt al op verschillende uiteenlopende manieren ondersteuning geboden aan ontwikkelingslanden in hun streven naar het bevorderen van een menswaardig bestaan van de bevolkingsleden. De genoemde organisaties beschikken over vele financiële middelen, hebben een enorme schat aan relevante kennis en weten druk op overheden uit te oefenen om veranderingen te bewerkstelligen. Daarnaast zijn hulp en acties vaak grootschalig en voor grote groepen mensen relevant. Nussbaum zou in principe haar goedkeuring geven aan een dergelijke inrichting en inzet van instituties. Ze stelt immers dat plichten in het licht van bevordering van ontwikkeling aan instituties dienen te worden toegewezen. Elke andere oplossing stuit op onoverkomelijke praktische en conceptuele problemen (Nussbaum, 2012; 168). Ze vervolgt met het toekennen van een belangrijke rol aan bestaande staten. Een netwerk van internationale verdragen en andere overeenkomsten kan de gemeenschap normen opleggen, terwijl bedrijven en non-gouvernementele organisaties eveneens een rol kunnen spelen bij het bevorderen van de menselijke capabilities (Nussbaum, 2012; 170). Nussbaum betoogt dat op de hele wereld een collectieve verplichting rust om de capabilities van alle wereldburgers te waarborgen, zelfs als er geen wereldomvattende politieke organisatie bestaat. De meeste plichten tot waarborging van capabilities worden toegewezen aan staten, maar sommige

kunnen ook gewaarborgd worden door non-gouvernementele organisaties, grote bedrijven, internationale instellingen en individuen (Nussbaum, 2012; 228).

Wat is in een dergelijk speelveld de rol van vrijwilligers. Aan de ene kant kan ingrijpen op basis van een collectieve verplichting die op ons allen rust om mogelijkheden van andere burgers te bevorderen aangegrepen worden om als vrijwilliger in ontwikkelingslanden aan de slag te gaan. Aan de andere kant hebben we gezien dat vrijwilligers niet vanzelfsprekend een rol spelen bij de bevordering van capabilities. Nussbaum spreekt in het geheel niet over de rol van westerse vrijwilligers bij de bevordering van een menswaardig bestaan. Vrijwilligers zijn in dat licht geen vanzelfsprekende partij om bijdragen te leveren. Toch noemt Nussbaum individuen wel, dus ze sluit een zinvolle bijdrage van individuele westerse vrijwilligers niet uit.

Vrijwilligers kunnen op kleine schaal verschil maken en bijdragen aan ontwikkeling door lokale ontwikkelingsorganisaties te ondersteunen in gebieden waar verschillende overheden, non-gouvernementele organisaties en het internationale bedrijfsleven (nog) geen rol spelen. Zolang dergelijke partijen in bepaalde gebieden nog geen voet aan de grond hebben, kan tot die tijd de inzet van vrijwilligers een belangrijke bijdrage leveren aan verbetering van de leefomstandigheden in onderontwikkelde lokale gemeenschappen. Door vrijwilligers kan aan lokale behoeften worden voldaan totdat overheden en andere organisaties grootschalige projecten op kunnen zetten en op een meer gestructureerde manier aan ontwikkeling van gemeenschappen bij kunnen dragen. Wanneer overheden daadwerkelijk bij kunnen dragen aan ontwikkeling blijft er wellicht voor vrijwilligers op bepaalde deelgebieden ruimte om op lokaal niveau ondersteuning aan bepaalde groepen en gemeenschappen te bieden. Wanneer gebieden op geen enkele hulp kunnen rekenen en aan hun lot worden overgelaten, dan kunnen in ieder geval tot de tijd dat voldoende aandacht aan die gebieden wordt gegeven, westerse vrijwilligers een belangrijke rol spelen door lokaal in een aantal behoeften te voorzien en ondersteuning te bieden op verschillende gebieden, zoals onderwijs, zorg, bouwnijverheid, landbouw, voorlichting, zodat deze gemeenschappen niet aan hun lot worden overgelaten, maar een eerste aanzet tot een menswaardig bestaan wordt geboden. Het uiteindelijke doel van ontwikkeling is dat mensen volwassen en voldoende geëquipeerd zijn om zelf vorm te geven aan hun leven en idealiter zijn ontwikkelingswerkers en dus ook westerse vrijwilligers in ontwikkelingslanden op den duur overbodig, omdat lokale gemeenschappen zelf hun leefomgeving voldoende op orde hebben en vorm kunnen geven aan hun eigen toekomst.

Vrijwilligers(organisaties) behoren op de context waarin ze opereren te reflecteren. In dat geval zal vooral een rol voor westerse vrijwilligers zijn weggelegd daar waar instituties falen. De rol van de vrijwilligers zal veelal het karakter hebben van een tijdelijke rol, omdat verwacht mag worden dat overheden op den duur zelf vorm gaan geven aan ontwikkeling. Vrijwilligers zijn op die manier uiteindelijk overbodig. Deze overbodigheid is een teken dat mensen zelf de mogelijkheid hebben vorm te geven aan hun leven. Overbodigheid van de vrijwilligers is daarmee een gewenste ontwikkeling.

2.2 Over vrijwilligerswerk en beschrijving van de praktijk van vrijwilligersorganisaties

Vrijwilligerswerk is werk dat onbetaald en onverplicht wordt gedaan voor anderen of voor de samenleving. De Nederlandse Rijksoverheid stelt dat het niet precies te zeggen is wat wel en wat geen vrijwilligerswerk is, maar dat in het algemeen de volgende criteria gelden voor het werk dat als vrijwilliger gedaan wordt: (1) het werk is in het algemeen belang of in een specifiek maatschappelijk belang; (2) het werk heeft geen winst oogmerk; en (3) het werken als vrijwilliger kost de arbeidsmarkt geen banen en komt niet in de plaats van een betaalde baan (Website Rijksoverheid, *Wat is vrijwilligerswerk*, opgeroepen 22 juni 2012).

Vele westerse vrijwilligers zetten zich kosteloos en belangeloos in voor lokale ontwikkelingsprojecten; in het algemeen met als doel verbetering van de lokale leefomstandigheden en bevordering van menselijke waardigheid. De Nederlandse vrijwilligersorganisaties stellen zich daarnaast in de regel ook bevordering van een bepaalde vorm van mondiaal burgerschap, betrokkenheid en wederzijds begrip ten doel.

“Most voluntary agencies come into being from a sense of compassion or injustice, a burning vision of a wrong to be righted, or a new perception of the world to be expressed and acted upon. Their goals, unlike those of government or business, are altruistic: they seek to benefit others rather than themselves. This is both a strength and a weakness of voluntary agencies. A strength because it draws upon the tremendous energy inherent in the noblest of human urges for justice, compassion, and service; a weakness because it seems somehow to place such organizations above critical assessment of their own motivation and operations” (Brodhead et al., 1988; 31).

Deze door Brodhead et al. genoemde zwakte zal in dit paper ruim aandacht krijgen, want de rol van westerse vrijwilligers zal kritisch worden bestudeerd. De rol van westerse vrijwilligers hangt nauw samen met de motivatie en de manier van werken van vrijwilligersorganisaties en is daarmee een relevant onderzoeksobject in dit kader.

De vrijwilligers werken voor stichtingen, (internationale) non-gouvernementele organisaties, particuliere ontwikkelingsorganisaties of internationale uitwisselingsorganisaties. Het gaat hier om vrijwilligers die zich in het buitenland inzetten voor anderen en het algemeen belang. De organisaties achten vrijwilligers erg belangrijk, vooral omdat zij een bepaalde betrokkenheid naar de rest van de gemeenschap overbrengen. Die betrokkenheid draagt bij aan de gestelde doelstellingen. “NGOs continue to believe that volunteers are important, not simply as a way to lower their costs but, more importantly, for the on-going links they provide to the community” (Brodhead et al., 1988; 72). Daarentegen concluderen verschillende vrijwilligersorganisaties dat het plaatsen van vrijwilligers een onvoldoende effectief en efficiënt middel is om ontwikkelingsprojecten te ondersteunen. Brodhead et al (1988; 75) stellen dat “aid policies stated that even when volunteers live and work directly with local residents, ‘few are as effective as a qualified local person would be’”.

Westerse vrijwilligers die worden uitgezonden naar ontwikkelingslanden voeren over het algemeen taken uit ter ondersteuning van terreinen als onderwijs (educatie en voorlichting), gezondheidszorg (voorlichting hiv-aids, verpleging), ondersteuning voedselvoorziening (agrarische activiteiten), bouwnijverheid (bouwactiviteiten), management en organisatie (advies), training en advies, sport en spel, en bescherming van wild-life.

Het inzetten van westerse vrijwilligers die met allerlei goede bedoelingen ondersteuning willen bieden bij ontwikkelingsprojecten die het verbeteren van de leefomstandigheden van lokale gemeenschappen in ontwikkelingslanden tot doel hebben spreekt niet voor zich en wordt al sinds lange tijd bediscussieerd.

2.3 To Hell with Good Intentions

Een fameuze criticus is cultuurfilosoof Ivan Illich die in zijn *To Hell with Good Intentions* (1968) fel van leer trekt tegen de goede bedoelingen van westerse vrijwilligers die menen mensen in ontwikkelingslanden te helpen. Illich (1968; 6) stelt dat het enige dat vrijwilligers voor elkaar krijgen het veroorzaken van onrust en “disorder” in de lokale dorpjes is. En dat we van het ‘contact’ met de lokale bevolking al helemaal niet veel mogen verwachten, want dat ‘contact’ is onmogelijk te maken. Illich (1968; 6) stelt namelijk dat zelfs wanneer men de taal van de bevolking in de ontwikkelingslanden spreekt “there is no way for you to really meet with the underprivileged, since there is no common ground whatsoever for you to meet on”.

Vervolgens geeft Illich aan dat westerse vrijwilligers beter thuis kunnen blijven en in hun eigen wijken en buurten de armoede moeten gaan bestrijden. En dat ze op moeten houden met het definiëren van hetgeen ze aan het doen zijn in ontwikkelingslanden als “good” en “help”, want ze hebben werkelijk geen idee wat ze precies aan het doen zijn en wat de lokale gemeenschappen in ontwikkelingslanden daar precies van vinden (Illich, 1968; 8). Hij stelt voor dat westerse vrijwilligers stoppen met het “helpen” van armen in ontwikkelingslanden door in lokale gemeenschappen aan de slag te gaan. En dat ze hun onmacht en hun onvermogen om te “helpen” moeten erkennen. Illich ziet vrijwilligers wel graag ontwikkelingslanden bezoeken om er te studeren en van het natuurschoon te genieten. “Come to look, come to climb our mountains, to enjoy our flowers. Come to study. But do not come to help” (Illich, 1968; 9).

Toch wordt veelal verondersteld dat alle vrijwilligerswerk inherent goed is. Wanneer mensen aangeven ontwikkelingsprojecten op welke manier dan ook te ondersteunen, dan kunnen zij in het thuisland over het algemeen op goedkeuring van de omgeving rekenen. Simpson (2007) waarschuwt voor deze eenzijdige benadering van het vrijwilligerswerk in ontwikkelingslanden. Ze geeft aan dat “you have to look carefully at the work you will be doing and how it affects local people”. Het is niet vanzelfsprekend dat westerse vrijwilligers lokale gemeenschappen helpen en waardevolle bijdragen leveren. Hierna zal kritisch naar de rol en bijdragen van vrijwilligers worden gekeken.

2.4 Kritische verhandeling van bijdragen aan ontwikkeling door westerse vrijwilligers

Callanan en Thomas (2005; 183-200) onderscheiden drie verschillende typen vrijwilligers in het licht van vrijwilligerswerk in ontwikkelingslanden. Het eerste type vrijwilliger noemen zij “shallow volunteer” en heeft betrekking op vrijwilligers die zich vooral bezig houden met hun eigen zelfontplooiing, curriculum vitae en het maken van avontuurlijke trips. Ze hebben doorgaans weinig tot geen specifieke vaardigheden die het lokale ontwikkelingsproject kan benutten en ze zetten zich voor korte tijd in, maximaal één maand. Het tweede type wordt door Callanan en Thomas omschreven als “intermediate volunteer”. Zij worden gekenmerkt door zowel altruïstische motieven als motieven gerelateerd aan zelfontwikkeling en zelfontplooiing. Dit type zet zich voor langere tijd in, soms tot wel vier maanden. Bij het laatste type vrijwilliger, de “deep volunteer” voeren altruïstische motieven de boventoon. Ze beschikken over een aantal relevante vaardigheden en zetten zich minimaal een half jaar voor lokale projecten in (Callanan & Thomas, 2005; 196).

De bijdragen die de verschillende typen vrijwilligers (kunnen) leveren verschilt in principe nogal. Uit bovenstaande blijkt dat de kans om van waarde te zijn voor lokale ontwikkelingsprojecten het grootst is als vrijwilligers zich voor langere tijd volledig concentreren op hun bijdrage aan de lokale projecten. Hoe korter het verblijf en hoe groter de nadruk op zelfontplooiing en avontuurlijke uitjes, hoe kleiner de bijdrage voor het lokale project zal zijn. Wanneer vrijwilligers langer bij projecten betrokken blijven maakt dit de kans groter dat ze iets neer kunnen zetten en een verschil kunnen maken. Ze leren de lokale gemeenschap goed kennen, raken met de lokale gebruiken en cultuur vertrouwd en kennen het lokale ontwikkelingsproject voldoende om aan bepaalde verwachtingen te kunnen voldoen.

Dat de tijdsduur van de vrijwilligersperiode van invloed is op de bijdragen die geleverd worden is niet per definitie vanzelfsprekend. Ook in korte tijd kunnen vrijwilligers voldoende van een cultuur leren kennen om bij te dragen aan ontwikkeling. Nussbaum geeft zelf ook geen tijdsbepalingen aan initiatieven om tot bevordering van capabilities te komen. En waar komt precies het idee vandaan dat men eerst een cultuur moet leren kennen om werkelijk bij te kunnen dragen aan ontwikkeling? Ook zonder culturele gebruiken en achtergronden te kennen kan aan de bevordering van mogelijkheden worden gewerkt. Als de theorie van Nussbaum gehanteerd wordt als richtinggevend voor het handelen van vrijwilligers dan speelt het leren kennen van een cultuur alvorens een bijdrage te kunnen leveren geen rol. Het gaat om het bevorderen van capabilities, dat dit gedaan wordt door vrijwilligers met of zonder kennis van de lokale cultuur is niet relevant. Net zomin zijn de doelstellingen die vrijwilligers willen bereiken relevant. Wanneer capabilities worden bevorderd en gewerkt wordt aan een menswaardig bestaan, maakt het in feite niet uit of dit gedaan wordt vanuit een altruïstisch oogpunt of met het oog op het creëren van een interessanter curriculum vitae. Wanneer de mens als doel in zichzelf wordt gezien, lijkt een bepaalde ethische houding relevant. Aan de andere kant kan gesteld worden, dat de mens (het doel in zichzelf) baat heeft bij de bevorderde ontwikkeling en in die zin als doel wordt beschouwd en dat de manier waarop dat gebeurt van ondergeschikt belang is. Is een

arrogante, betweterige westerse vrijwilliger zonder respect voor de lokale culturen en gebruiken die op het gebied van ontwikkeling resultaten boekt op een verwerpelijke manier bezig? Wordt meer waarde gehecht aan loyale, begripvolle vrijwilligers die uitstekend de lokale gebruiken kennen, maar op het gebied van bevordering van capabilities niets gedaan krijgen? Of moeten we concluderen dat zonder respect voor de lokale bevolking en de lokale cultuur geen resultaten op het gebied van ontwikkeling te boeken zijn?

Echter, een bepaalde houding lijkt toch relevant te zijn. Wanneer vrijwilligers zich onvoldoende bewust zijn van de lokale cultuur is kans op teleurstelling en mislukking erg groot. Men kan niet de capabilities bevorderen zonder de context van handelen in acht te nemen. Een bepaalde manier van aanpassing, door de cultuur te leren kennen en door doelstellingen zo te kiezen dat de lokale bevolking centraal staat bijvoorbeeld, lijken voorwaarden voor geslaagd ontwikkelingswerk. In hoeverre de vrijwilligers die de context niet in acht nemen iets te verwijten valt en hoe hoog we dat op moeten nemen als bijdragen aan ontwikkeling worden gerealiseerd blijft onduidelijk. Wel lijkt het duidelijk dat een bepaalde houding getuigt van respect jegens de lokale bevolking. Met een respectvolle houding kan men logischerwijs meer voor elkaar krijgen. Elk individu wil tenslotte fatsoenlijk tegemoet worden getreden.

Guttentag (2009) geeft aan dat de werkelijke bijdrage van de vrijwilligers die bij vrijwilligersprojecten werken verschillen per project en per persoon, omdat de bijdrage afhankelijk is van vaardigheden, kennis, productiviteit en capaciteit. Dat dit punt aandacht verdient maakt McGehee (2010) duidelijk, wanneer zij naar aanleiding van onderzoek het volgende concludeert:

“the majority of volunteers did not have relevant qualifications or experience prior to volunteering, nor did they receive any training or instruction prior to departure. Host organisations/projects confirmed that if a volunteer possess specific skills, they do their best to utilise them, however if un-skilled workers frequently require assistance, they can risk being a burden on local staff” (McGehee, 2010).

Het lijkt in het licht van Nussbaum's theorie voor de hand te liggen dat vrijwilligers met bepaalde relevante vaardigheden en kennis meer kunnen bijdragen dan vrijwilligers zonder relevante vaardigheden en kennis. Wanneer de vaardigheden en kennis van vrijwilligers ontbreken of niet relevant zijn in het licht van de vrijwilligersprojecten kan een misfit ontstaan, waarbij het uitvoeren van werkzaamheden wordt gehinderd, welke zal resulteren in een vermindering van de productiviteit en teleurstelling in het afgeleverde werk (Guttentag, 2009). Vrijwilligers kunnen dan zelfs een last voor lokale ontwikkelingsprojecten worden. Deze teleurstellingen zijn reëel, ook omdat westerse vrijwilligers heel andere manieren van werken hanteren dan lokale medewerkers (Clifton en Benson, 2006). Deze verschillende manieren van werken kunnen elkaar echter ook versterken en dus positief gewaardeerd worden.

Een veelgehoord argument ten faveure van de inzet van vrijwilligers is dat ze zelfs als ze kort ergens als vrijwilliger aan de slag gaan, ze al een verschil kunnen maken. Het maken van verschil zit hem dan ook in de kleine dingen. Het geven van aandacht aan kinderen bijvoorbeeld kan een betekenisvolle bijdrage zijn. Op de website van idealist.org (opgeroepen 6 juli 2012) formuleren ze het als volgt: “try not to underestimate the power of simple acts of human kindness; a smile and a willingness to learn can have a bigger impact than you might expect”. De werkelijke waarde van een luisterend oor, een aai over de bol of het spelen van een spelletje laat zich moeilijk meten. Nussbaum zal de waarde van dergelijke kleine gebaren niet onderschatten, maar als basis van ontwikkeling zullen ze te smal zijn. Vrijwilligers verblijven over het algemeen een korte periode in de ontwikkelingslanden en dat maakt het moeilijk een hechte band op te bouwen. Het uitzicht van een snel vertrek maakt de relatie tussen vrijwilliger en lokaal kind ook niet hechter. Een liefdevolle omgeving behoort georganiseerd te worden door lokale gemeenschappen en bepaalde instituties moeten daarin een belangrijke rol spelen. Wanneer dergelijke instituties ontbreken kunnen vrijwilligers hierin een rol spelen. Ook naast instituties kan een ondersteunende rol van vrijwilligers gelegitimeerd worden, ze helpen immers de doelstellingen van de instituties te bereiken. Die doelstellingen behoren dan als vanzelfsprekend wel in de lijn van de mogelijkheden-benadering te liggen.

Niet iedereen is positief over de westerse vrijwilligers die zich kort voor ontwikkelingsprojecten inzetten. McGehee (2010) stelt dat “short-term volunteers have very little time to adjust and truly understand the country and its culture and risk causing offence to the local community”. Dat maakt hun bijdrage in principe vrij gering. Bij de capability-benadering speelt zekerheid een belangrijke rol en in het verlengde daarvan zijn structuur en continuïteit belangrijke begrippen. Deze zijn moeilijk realiseerbaar wanneer westerse vrijwilligers kort bij de ontwikkelingsprojecten verblijven, de vele wisselingen en het onrustige karakter maken het bereiken van een structuur moeilijk. Voor vrijwilligers zelf is het daarom zo goed als onmogelijk om vorm aan zekerheid te geven, maar de vrijwilligersorganisaties en ontwikkelingsorganisaties kunnen met hun beleid van grotere betekenis zijn.

De kritiek op de vrijwilligers die kort bij ontwikkelingsprojecten verblijven is niet altijd terecht, want deze groep vrijwilligers is veelal vrij groot, zeker in vergelijking met de vrijwilligers die een half jaar of langer bij lokale gemeenschappen verblijven. De grote groep kort verblijvende vrijwilligers kan in de korte tijd veel voor elkaar krijgen, omdat de vele handen licht werk maken. De bouw van scholen, kleine klinieken, woonruimte en sanitaire voorzieningen bijvoorbeeld zijn door een grote groep kort verblijvende vrijwilligers in een aantal weken al voor een groot deel opgebouwd, daar de kleine groep lang verblijvende vrijwilligers dit niet in korte tijd voor elkaar krijgt. In het licht van het opbouwen van betekenisvolle relaties met de lokale bevolking mag van de lang verblijvende vrijwilligers logischerwijs meer worden verwacht. De bijdrage die vrijwilligers kunnen leveren is afhankelijk van de werkzaamheden die in ogenschouw worden genomen.

2.5 Op welke manier vinden werkzaamheden door vrijwilligers uitgevoerd aansluiting bij de capability-benadering

Vrijwilligers die (ondersteunende) werkzaamheden uitvoeren in (kleine) ziekenhuizen en klinieken dragen bij aan een bevordering van de gezondheidszorg. Door onder andere voorlichtingsprogramma's, het beschikbaar stellen van medicatie, het afnemen van verschillende (preventieve) testen en ondersteuning bij uitvoering van (kleine) operaties wordt bijgedragen aan de lichamelijke gezondheid van de bevolking. In het licht van Nussbaum's mogelijkheden-benadering kunnen dergelijke bijdragen als waardevol worden gezien, omdat ze de mogelijkheid om in goede gezondheid te leven "being able to have good health" (Nussbaum, 1999; 40) vergroten.

Op eenzelfde manier kan de ondersteuning van agrarische- en bouwactiviteiten als waardevol worden beschouwd. Agrarische activiteiten stimuleren de voedselvoorziening en bouwactiviteiten bevorderen de beschikbaarheid van onderdak, waterputten en sanitaire voorzieningen. Nussbaum geeft aan dat de mogelijkheden tot voldoende voedsel ("to be adequately nourished") en adequaat onderdak ("to have adequate shelter") van groot belang zijn (Nussbaum, 1999; 40).

Ook ondersteuning op onderwijsgebied kan van waarde zijn in het licht van ontwikkeling wanneer bijgedragen wordt aan stimulering van zintuigen, verbeeldingskracht en denken. Nussbaum (1999; 41) formuleert het belang van "being able to use the senses, to imagine, think, and reason – and to do these things in a truly human way, a way informed and cultivated by an adequate education, including, but by no means limited to, literacy and basic mathematical and scientific training". Vrijwilligers die les geven op scholen (welke in de regel de vorm heeft van het geven van Engelse les, het leren rekenen, het geven van (seksuele) voorlichting, Engelse leesvaardigheid stimuleren en/of het delen van informatie over bijvoorbeeld de westerse wereld, ondernemerschap en (sociale) media) en kinderen op allerlei manieren zaken (spelenderwijs) bijbrengen dragen daarmee bij aan stimulering van de zintuigen. Het geven van sportlessen en het organiseren van sport- en spelactiviteiten dragen op eenzelfde manier bij aan de mogelijkheid te genieten van recreatieve activiteiten, spelen en het creëren van plezier, welke voor Nussbaum (1999; 41) ook belangrijk zijn. Voorlichting op het gebied van natuur en milieu kan bijdragen aan het creëren van bewustwording betreffende de zorg en de relatie die mensen hebben voor en in relatie tot dieren en planten en de natuur en het milieu in het algemeen. Nussbaum maakt ook de mogelijkheden tot het aangaan van sociale banden een belangrijk onderdeel van haar mogelijkheden-benadering. Ze heeft het bijvoorbeeld over "being able to have attachments to things and people outside ourselves" en "being able to live with and toward others, to recognize and show concern for other human beings, to engage in various forms of social interaction" (Nussbaum, 1999; 41). In dit kader kan gesteld worden dat de lokale bevolking en vrijwilligers door de samenwerking en het gezamenlijk opdoen van ervaringen aan elkaar gehecht raken en er (liefdevolle) banden ontstaan. Op die manier kunnen de bijdragen van vrijwilligers als waardevol worden beschouwd. Echter, Nussbaum (1999; 41) geeft aan dat ze vooral een belangrijke rol voor organisaties en verenigingen ziet weggelegd. Ze stelt: "protecting this capability means protecting institutions that

constitute and nourish such forms of affiliation, and also protecting the freedom of assembly and political speech”. Daarnaast stelt ze dat: “supporting this capability means supporting forms of human association that can be shown to be crucial in their development” (Nussbaum, 1999; 41). De rol van vrijwilligers spreekt in dat verband niet voor zich, omdat hun rol niet cruciaal is voor de ontwikkeling van de lokale bevolking.

Ook op andere gebieden kunnen de bijdragen van westerse vrijwilligers gemakkelijk gerelativeerd worden. Als Nussbaum het belang van de mogelijkheid om zich vrijelijk van de ene naar de andere plek te verplaatsen aangeeft en de nadruk legt op het belang van lichamelijke onschendbaarheid (Nussbaum, 2012; 57) kan daar op basis van de huidige praktijk van het vrijwilligerswerk moeilijk een rol van de vrijwilliger worden gedacht.

Hetzelfde geldt voor het garanderen en waarborgen van gewetensvrijheid en vrijheid van godsdienstbeoefening (Nussbaum, 2012; 58). Ook op die gebieden spelen vrijwilligers geen enkele rol. De bijdragen aan ontwikkeling zijn in dit licht dan ook zeer beperkt. Westerse vrijwilligers dragen ook niet bij aan het beschermen van instituties die vrijheid van vereniging en politieke vrijheden waarborgen, evenmin wordt discriminatie actief tegengegaan en kan weinig invloed worden uitgeoefend op de ervaringen van angst en misbruik (Nussbaum, 2012; 58-59).

Over de door westerse vrijwilligers uit te voeren werkzaamheden in ontwikkelingslanden behoort goed te worden nagedacht. Vrijwilligers kunnen namelijk gemakkelijk werkloosheid onder de lokale bevolking veroorzaken. Simpson (2007) waarschuwt hiervoor: “volunteering, wherever it occurs, risks creating unemployment”. Werkloosheid ontstaat met name wanneer vrijwilligers taken uitvoeren die ook door lokale gemeenschapsleden uitgevoerd kunnen worden. Bezien we dit in het licht van Nussbaum’s lijst van capabilities dan blijkt een dergelijke ontwikkeling hevig te botsen met in eigen handen nemen van de eigen leefomgeving door lokale gemeenschapsleden, waarin de rol van werk en de betekenisvolle relaties en wederzijdse erkenning die dat met zich meebrengt belangrijk is. Als westerse vrijwilligers werkzaamheden uitvoeren waardoor lokale gemeenschapsleden werkloos raken, dan draagt dat niet bij aan ontwikkeling, verschillende capabilities botsen in zo’n geval. De kans op werkloosheid is aanzienlijk, daar verschillende lokale organisaties graag gebruik maken van de kosteloze vrijwilligers. Zo bezien is de komst van vrijwilligers niet per definitie positief.

Echter, de komst van westerse vrijwilligers kan de lokale gemeenschappen ook werkgelegenheid opleveren. Clifton en Benson (2006) stellen dat vrijwilligerswerk door westerse vrijwilligers “can be the source for different benefits for the country in general, such as an increase in general tourism employment and project related employment”. Ook McGehee (2010) stelt dat “indirect benefits include increased local employment”. Vrijwilligersorganisaties kunnen op verschillende manieren voor werkgelegenheid in de lokale gemeenschappen zorgen. Door de toestroom van vrijwilligers moeten overnachtingsplaatsen beschikbaar komen, er ontstaat werk voor gidsen en organisatoren van toeristische uitjes. Ook ontstaat er werk op het gebied van allerlei vormen van begeleiding bij de

lokale ontwikkelingsprojecten en binnen de lokale gemeenschappen. Dergelijke werkzaamheden kunnen door lokale mensen worden uitgevoerd en daardoor wordt werkgelegenheid voor de lokale bevolking gecreëerd. Een dergelijke ontwikkeling geeft de lokale bevolking kansen om werk te verkrijgen, geld te verdienen en verschillende vormen van relaties aan te gaan die mensen kunnen helpen vorm te geven aan hun eigen leven. Voorwaarde is dan wel dat de lokale bevolking de kans krijgt om dergelijk werk op te pakken en dat niet verschillende westerse werknemers worden ingehuurd om dit werk uit te voeren.

Ook hier speelt zekerheid een belangrijke rol. Om structureel werkgelegenheid te bewerkstelligen zal een bepaalde gelijkmatige toestroom van vrijwilligers voorkeur verdienen boven een ongelijkmatige, zich in schokken bewegende toestroom van vrijwilligers. Als ontwikkelingsprojecten maandelijks kunnen rekenen op vijf vrijwilligers dan kunnen zij zich daar op instellen. De gelijkmatige en continue aanwezigheid van vrijwilligers maakt bepaalde activiteiten rendabel en doorlopend uitvoerbaar. Als in de ene maand twee vrijwilligers verwelkomd kunnen worden en in de daarop volgende maanden tien of nul dan wordt het heel moeilijk voor lokale gemeenschappen om structureel werkgelegenheid te bewerkstelligen. Van een structurele (werkgelegenheids)ontwikkeling en bijbehorende kansen en mogelijkheden kan dan ook geen sprake zijn.

2.6 De manier van omgaan met de lokale bevolking in het licht van ontwikkeling

De manier van omgaan met de lokale bevolking door westerse vrijwilligers is in een aantal opzichten van belang. Ratz (2000; 36-47) stelt dat westerse vrijwilligers lokale gemeenschappen bezoeken om mensen te helpen. Hij concludeert dat het gevolg is dat van spontane en gelijkwaardige ontmoetingen tussen vrijwilligers en lokale gemeenschapsleden geen sprake kan zijn. Immers, er ontstaat meteen een ongelijke relatie tussen de hulpbehoevende en de helpende. Dit gaat veelal gepaard met een bepaald neerkijken op de hulpbehoevende en een superioriteitsgevoel onder westerse vrijwilligers. Raymond en Hall (2008) geven aan dat vrijwilligers, zelfs zij zonder relevante kwalificaties, zich de rol van leraar of expert aanmeten tegenover de lokale bevolking en lokale projectmedewerkers. McGehee en Andereck (2008) stellen dat een dergelijke rolverdeling wordt versterkt door de perceptie dat de lokale gemeenschappen hulp nodig hebben. Gevolgen van deze ongelijke relaties tussen westerse vrijwilligers en de lokale bevolking kunnen een afname van eigenwaarde en een lager zelfvertrouwen van lokale gemeenschapsleden tot gevolg hebben (McGehee en Andereck, 2008). Vooral deze punten van afname van eigenwaarde en vermindering van zelfvertrouwen zijn belangrijk bij de ontwikkeling van mogelijkheden tot een individueel geleid menswaardig bestaan. Verschillende punten op Nussbaum's lijst komen in het gedrang wanneer eigenwaarde en zelfvertrouwen worden beperkt, denk bijvoorbeeld aan gevolgen op het gebied van (lichamelijke) integriteit en het aangaan van betekenisvolle relaties.

Mowforth en Munt (2003) valt op dat consultatie met de lokale gemeenschappen nauwelijks tot niet plaatsvindt en dat er zelden ruimte is voor lokale initiatieven binnen vrijwilligersprojecten. Organisaties en westerse vrijwilligers geven aan dat betrokkenheid en participatie van de lokale bevolking belangrijk zijn bij de verbetering van de uitvoering van het vrijwilligerswerk, maar bij de werkelijke implementatie van plannen wordt participatie door lokale gemeenschapsleden veelal genegeerd. Ook Lane (1995; 186) geeft aan dat de meeste ontwikkelingsprojecten onder lage niveaus van participatie vallen. Voornamelijk de westerse partnerorganisaties hebben controle over de besluitvorming en de wijze waarop middelen worden ingezet. In het licht van de politieke controle over de eigen leefomgeving die Nussbaum belangrijk acht, is een dergelijk negeren van de lokale bevolkingsleden door een gebrek aan participatie zeer onwenselijk. Zij stelt dat lokale gemeenschapsleden in dit kader recht hebben op het volgende: “being able to participate effectively in political choices that govern one's life; having the right of political participation, protections of free speech and association” (Nussbaum, 1999; 42). De inzet van westerse vrijwilligers en zaken betreffende de vrijwilligersorganisaties en lokale ontwikkelingsorganisaties gaan de gemeenschapsleden direct aan en daarom is participatie vereist en dienen ze gehoord te worden en effectief mee te kunnen denken en beslissen. De ontwikkeling tot een menswaardig bestaan vereist in het licht van de mogelijkheden-benadering van Nussbaum dat aan dergelijke voorwaarden wordt voldaan. Ze maakt echter de wijze waarop dat precies dient te gebeuren niet duidelijk. Een goed te verdedigen wijze van participatie zal in een politiek participatief debat tot uiting moeten worden gebracht.

2.7 Het ingewikkelde fenomeen van meegebracht (sponsor)geld door westerse vrijwilligers

Vanuit de westerse thuislanden wordt door vrijwilligers (al dan niet door fondsenwerving) geld ingezameld om (tijdens de vrijwilligersperiode) in te zetten voor de lokale projecten en gemeenschappen. Clifton en Benson (2006) stellen dat vrijwilligerswerk door westerse vrijwilligers “can be the source for different financial benefits for the volunteer projects”. Ook McGehee (2010) geeft aan dat de plaatsing van vrijwilligers financiële steun voor de lokale gemeenschap oplevert. Zij stelt: “direct benefits to the community include (..) direct financial support through placements”. Door de financiële middelen en de goederen die van het geld worden gekocht neemt in de lokale gemeenschappen ook de hoeveelheid materialen door de komst van vrijwilligers toe. Wisner et al. (2005; 143-161) maken dit duidelijk door te stellen dat “almost all volunteers contribute financially to the volunteer project in which they participate by donating materials in the practice. Consequentially, the common positive consequence is that the number of available materials increases”. Echter, een toename van financiële middelen en gedoneerde materialen betekent niet automatisch dat ontwikkeling wordt bevorderd. Belangrijk is waaraan het geld precies wordt besteed.

Er kunnen op meerdere manieren kritische vraagtekens worden gesteld bij de financiële bijdragen door westerse vrijwilligers in het licht van Nussbaum's mogelijkheden-benadering. Financiële bijdragen

zijn een bijdrage aan ontwikkeling wanneer zij bevordering van de human capabilities tot gevolg hebben. Wanneer financiële middelen door vrijwilligers worden ingezet ter bevordering van bijvoorbeeld onderwijs, gezondheidszorg, bouw van woonruimte en/of voedselzekerheid, draagt die inzet van middelen bij aan verschillende punten op Nussbaum's lijst van human capabilities. Concrete besteding van gelden kunnen bijvoorbeeld scholen, ziekenhuizen, onderdak, sanitaire voorzieningen, waterputten en sportfaciliteiten zijn. De bijdrage in het licht van een menswaardig bestaan moge hier duidelijk zijn. Daarnaast zijn dergelijke financiële bijdragen in het kader van vermindering van onmenselijk leed, zoals vroege sterfte en gebrek aan voedsel zeer waardevol. Breder gesteld zijn alle financiële bijdragen door vrijwilligers die tot gevolg hebben een hogere mate van menselijke waardigheid te bereiken in het kader van Nussbaum's theorie goed te verdedigen. Maar om financiële bijdragen enkel op deze manier te beoordelen is onvoldoende en onvolledig. Vooral in het licht van zekerheid valt op de financiële bijdragen door vrijwilligers nogal wat aan te merken. Wanneer een vrijwilliger zijn geld inzet ten behoeve van een goede gezondheid door voldoende voedsel aan lokale gemeenschapsleden te verstrekken dan moet in het licht van ontwikkeling een bepaalde continuïteit gegarandeerd worden. Wanneer de ene vrijwilliger een maandlang voor voedsel (of onderwijs, gezondheidszorg, etc) zorgt en daarna door volgende vrijwilligers dergelijke zaken geen of onvoldoende aandacht krijgen, kan van ontwikkeling geen sprake zijn. Ontwikkeling vereist een bepaalde mate van zekerheid waarop kan voort worden gebouwd, iemand die drie weken te eten heeft en daarna twee weken niet en dan weer een week wel, zal zich niet volwaardig kunnen ontwikkelen. Een dergelijke aanpak en inzet van financiële middelen mist structuur en continuïteit en biedt derhalve onvoldoende basis om ontwikkeling mogelijk te maken. Waarborging van een dergelijke structuur mag wellicht niet van vrijwilligers verwacht worden, omdat zij veelal korte periodes als vrijwilliger werkzaam zijn en van lokale ontwikkelingen onvoldoende op de hoogte zijn, maar voor de vrijwilligersorganisaties en de ontwikkelingsorganisaties is op dit punt zeker een rol weggelegd. Zij behoren voor een structurele inzet van financiële middelen te zorgen, opdat werkelijk aan ontwikkeling wordt bijgedragen. Eenzelfde redenering geldt voor bepaling en monitoring van bereikte en na te streven drempelwaarden. Ook hier ligt een taak voor organisaties in plaats van individuele westerse vrijwilligers.

De afhankelijkheidsrelatie die ontstaat wanneer westerse vrijwilligers en hun organisaties vele zaken betreffende ontwikkeling bekostigen moet in het licht van ontwikkeling ook kritisch worden bekeken. Er kan eenvoudig een bepaald gemak onder de lokale gemeenschapsleden ontstaan dat westerse vrijwilligers zaken wel betalen en ze gaan er al snel vanuit dat toekomstige vrijwilligers ook veel geld meebrengen. De afhankelijkheidsrelatie is niet bevorderlijk voor het bereiken van verschillende capabilities, omdat die juist onderdeel uitmaken van een streven naar het kunnen maken van eigen keuzes. Afhankelijkheid draagt daar niet aan bij, omdat men anderen nodig heeft om zaken voor elkaar te krijgen en niet op een eigen manier het leven in kan richten.

Naast financiële bijdragen worden ook vaak kleding en andere spullen (via inzamelingsacties) door vrijwilligers naar ontwikkelingslanden meegenomen. Hiervoor geldt in principe hetzelfde als bij de financiële bijdragen in de zin dat kleding bescherming kan bieden en als onderdeel van een menswaardig bestaan kan gelden en als bijdrage aan ontwikkeling kan worden beschouwd. Aan de andere kant kan het uitdelen van (westerse) kleding door vrijwilligers lokale (kleding)markten ontwrichten, omdat lokale stoffen- en kledingmakers ongelijke concurrentie treffen. De gratis kleding vindt gretig aftrek en daar is voor lokale ondernemers niet tegen op te werken. Daarmee brengen dergelijke investeringen schade aan de eigen controle over de leefomgeving van lokale gemeenschapsleden. Dat is niet bevorderlijk voor vergroting van human capabilities en behoren we op basis van Nussbaum's lijst van human capabilities niet te willen. In dit kader kunnen westerse vrijwilligers meer bijdragen door lokale markten, ambachtslieden en ondernemers te steunen door producten van hen af te nemen. Op die manier wordt lokaal voor werk gezorgd, kan geld worden verdiend en worden kortom allerlei mogelijkheden gecreëerd. Het kan ook eigenwaarde stimuleren en een toename van betekenisvolle relaties betekenen. Dat alles gezamenlijk is wat Nussbaum uiteindelijk wil bewerkstelligen.

3. De rol van westerse vrijwilligers in het licht van kosmopolitisme

Naast het doel van ontwikkeling dat organisaties die vrijwilligers uitzenden nastreven, zal hier een andere doelstelling van dergelijke organisaties worden benoemd, namelijk bevordering van wereldburgerschap. De rol van de vrijwilligers zal hier in het licht van kosmopolitisme worden bestudeerd. Organisaties die vrijwilligers naar ontwikkelingslanden uitzenden streven een doel na dat gelegen ligt in een vorm van kosmopolitisme en aansluit bij een bepaalde vorm van wereldburgerschap waarbij waarden als betrokkenheid, wederzijds begrip en samenwerking centraal staan. Aan de hand van Thomas Christiano zal inhoud aan het begrip kosmopolitisme worden gegeven. Hij stelt dat het kosmopolitisme inhoudt dat de fundamentele normen van rechtvaardigheid die de legitimatie vormen van politieke gemeenschappen van moderne staten normen zijn die voor de hele wereldgemeenschap kunnen gelden. Er is sprake van moreel kosmopolitisme en institutioneel kosmopolitisme. Moreel kosmopolitisme heeft betrekking op het gelijkheidsideaal. Het idee is dat mensen wereldwijd zorg dragen voor elkaar en dat iedereen het verdient om geholpen te worden. Het institutioneel kosmopolitisme streeft naar een gemeenschappelijke en gedeelde politieke praktijk.

3.1 Kosmopolitisme als het streven naar een globale politieke gemeenschap

De ontwikkeling van een globale politieke gemeenschap is essentieel voor de realisering van de doelstellingen van het moreel kosmopolitisme en moderne liberale staten spelen daarbij een centrale rol. De politieke gemeenschap(en) behoren het idee te accepteren dat standaarden van verdelende rechtvaardigheid voor de hele wereld gelden. Het uiteindelijke lange-termijn doel van de mensheid

behoort het creëren van een globale politieke gemeenschap te zijn. Het in het leven roepen van een globale politieke gemeenschap is een heel riskante onderneming en behoort niet te snel te gebeuren. De belangrijkste stap is het creëren van internationale instituties door liberale democratische staten welke bestaan uit beperkte politieke gemeenschappen. Vervolgens kan op de lange termijn een gelegitimeerde politieke gemeenschap gecreëerd worden (Christiano, 2008; 1-4).

“For these reasons, in my view, the ultimate political aim for humanity as a whole must be a global political community. Only a global political community can realize justice as much as possible among all the persons in the world. Only it can create a just global order” (Christiano, 2008; 14).

Een wereldorde en globale politieke gemeenschap staan nog in de kinderschoenen en op de korte termijn mag niet teveel heil van deze ontwikkeling worden verwacht. Een dergelijke orde moet langzaam en zorgvuldig worden geconstrueerd, omdat zij zichzelf anders te gronde zal richten doordat ze onvoldoende democratisch gerechtvaardigd is (Christiano, 2008; 14). Wat in het licht van het kosmopolitische standpunt van democratische staten verwacht mag worden is dat zij een grote variëteit aan belangen in een onderhandelingsproces representeren. De verschillende belangen van verschillende onderhandelingspartners dienen gerepresenteerd te worden in de democratische gemeenschappen. Dit speelt een sleutelrol in het proces tot een politieke kosmopolitische wereld, want het is door dergelijke onderhandelingen van democratische staten dat internationale instituties worden geconstrueerd en globale publieke zaken kunnen worden geproduceerd. “The representative character of democratic states in the process of international negotiation is I think one of the keys for a moral cosmopolitan to the making of progress towards a more genuinely politically cosmopolitan world” (Christiano, 2008; 15). De andere sleutelrol bestaat uit het accommoderen van een op alle redelijkheid gebaseerde eerlijke onderhandeling tussen staten. Staten behoren in het onderhandelingsproces te voorkomen dat ze elkaar op de één of andere manier uitbuiten en kwetsbaarheden van elkaar misbruiken voor eigen gewin (Christiano, 2008; 15).

Christiano denkt na over instrumenten die ingezet kunnen worden om het ideaal van moreel kosmopolitisme te kunnen bereiken. Christiano ziet enerzijds een rol weggelegd voor instituties. Naast instituties ziet Christiano ook een rol weggelegd voor een ander instrument, namelijk het ethos van de individuele wereldburgers. Hetgeen zowel bijdraagt aan als een gevolg is van deze institutionele democratisering is het ontstaan van een nieuwe en complexe individuele morele identiteit en nieuwe vormen van interculturalisme en burgerschap. Personen maken niet langer deel uit van één bepaalde groep, maar zullen zich verantwoordelijk gaan voelen voor allen. Crocker (2007; 35) stelt dat “people would and should no longer view themselves as nothing more than members of a particular local, ethnic, religious, or national group, but rather as human beings with the freedom to be responsible for all people”. Held et al. (1999; 449) stellen dat burgerschap het karakter krijgt van een “multi-layered and complex - from neighbourhood citizenship, through national citizenship, to regional and world or

cosmopolitan - citizenship”. Moreel kosmopolitisch burgerschap zal een steeds grotere bemiddelende rol inhouden, door Crocker (2007; 35-36) van het volgende commentaar voorzien:

“A role which encompasses dialogue with the traditions and discourses of others with the aim of expanding the horizons of one’s own framework of meaning and increasing the scope of mutual understanding. Political agents who can reason from the point of view of others will be better equipped to resolve, and resolve fairly, the new and challenging trans-boundary issues and processes that create overlapping communities of fate”.

De Preambule Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (1948) kan nauw worden verbonden met kosmopolitische doelstellingen en stelt een gemeenschappelijk door alle volkeren en naties te bereiken ideaal ten doel waarbij de

“erkenning van de inherente waardigheid en de gelijke en onvervreembare rechten van alle leden van de mensengemeenschap grondslag is voor de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld; (...) dat het van het hoogste belang is om de ontwikkeling van vriendschappelijke betrekkingen tussen de naties te bevorderen; (...) dat de volkeren van de Verenigde Naties in het Handvest (...) besloten hebben om sociale vooruitgang en een hogere levensstandaard in groter vrijheid te bevorderen” (Tractatenblad, 1969; 99).

Het Earth Charter (2000; 1) voegt daaraan toe dat men gelijktijdig burger van verschillende naties en van één wereld waarin het lokale en mondiale met elkaar zijn verbonden is. Iedereen deelt de verantwoordelijkheid voor het huidige en toekomstige welzijn van de menselijke familie. Concreet komt dit onder andere op het volgende neer: het bevorderen van een cultuur van tolerantie, geweldloosheid en vrede door stimulering van wederzijds begrip, solidariteit en samenwerking tussen alle volkeren, en binnen en tussen landen. En erkenning dat “vrede het geheel is dat wordt gecreëerd door de juiste relaties met jezelf, andere mensen, andere culturen, andere levensvormen, de Aarde en het grotere geheel waar wij allen deel van uit maken” (Earth Charter, 2000; 5).

3.2 Binnen het kosmopolitisme kan een rol voor westerse vrijwilligers worden gelegitimeerd
Kosmopolitisme stelt niet dat we als westerse vrijwilligers in ontwikkelingslanden aan de slag moeten. Het spreekt over wereldburgerschap, maar geeft geen precieze invulling van dit begrip. Wereldburgerschap kan ook inhouden dat we van elkaar leren door boeken te lezen en documentaires te bekijken om op die manier de wereld van de ander binnen te treden en te begrijpen. Wanneer westerse vrijwilligers zich inzetten in ontwikkelingslanden kunnen zij zeker leren over de culturen en allerlei problematieken, het kan in die zin absoluut bijdragen aan een kosmopolitisch wereldbeeld, maar het is voor wereldburgerschap niet noodzakelijk om vrijwilligerswerk in ontwikkelingslanden te doen. Ook zonder het vrijwilligerswerk kan een wereldburger worden gevormd.
Er zijn vele academici die stellen dat het doen van vrijwilligerswerk in ontwikkelingslanden de ontwikkeling van kosmopolitisch gedrag en wereldburgerschap bevordert. Lyons et al. (2012; 362)

geven aan dat “much of this literature focuses on the role [volunteering] plays in enhancing international and cross-cultural understanding, tolerance-building, disabusing of stereotypes, the exchange of values and the mutual benefits of a global citizenry”. Ook noemen zij vrijwilligerswerk door westerse vrijwilligers een “ethic of global citizenship” (Lyons et al., 2012; 361). Ook Wearing (2001) ziet het inzetten van vrijwilligers bij lokale ontwikkelingsprojecten in ontwikkelingslanden als een in populariteit groeiende ethische vorm van vrijwilligerswerk die het wederzijds begrip en respect voortbrengen waarnaar we in het licht van het kosmopolitisme op zoek behoren te zijn. Ook Raymond en Hall (2008; 531) stellen dat vrijwilligerswerk cultureel begrip tussen vrijwilligers en lokale gemeenschappen bevordert. Vrijwilligerswerk leidt tot “improved cross-cultural understanding with volunteer tourists gaining a sophisticated understanding of the local culture in which they participate, as well as of the issues facing their host communities”. Niet alle academici kijken er op die manier tegenaan, getuige Krippendorf (1982; 142) die kritisch naar de effecten van de komst van vrijwilligers en de impact die dat heeft op gastlanden kijkt. Hij stelt dat vrijwilligers: “demonstrate behaviour and attitudes which can evoke mistrust, resignation and aggressive dissatisfaction”. MacCannell (2001; 380) stelt dat het moeilijk is tot “quality of cross-cultural understanding” te komen, maar sluit dit dus niet uit.

Een aantal auteurs geeft aan dat vrijwilligersprogramma's op een zorgvuldige manier vorm moeten worden gegeven, anders kunnen zij gemakkelijk leiden tot cultureel onbegrip en culturele stereotypen bestendigen. Raymond en Hall (2008; 530) geven aan dat “recent literature has begun to question whether volunteer tourism does indeed always result in increased cross-cultural understanding. (...) [I]nternational volunteering may in fact reinforce existing stereotypes and deepen dichotomies of ‘them and us’”. Simpson (2004) geeft hier aan dat door generalisaties van lokale gemeenschappen en culturen in promotiemateriaal van vrijwilligersorganisaties en door een gebrek aan voldoende kritische betrokkenheid bij de ervaringen die worden opgedaan een eenvoudige blik van ‘de ander’ en van ‘verschil’ kan ontstaan. Dit kan tot gevolg hebben dat vertekende beelden ontstaan (Griffin, 2004; 70) en op basis daarvan kan moeilijk cultureel begrip ontstaan. Daarnaast wordt erkend dat bepaalde manieren van het inzetten van westerse vrijwilligers bij lokale ontwikkelingsprojecten vormen van neokolonialisme of imperialisme tot gevolg kunnen hebben, waarbij de westerse vrijwilligers de (machts)ongelijkheid tussen ontwikkelde- en ontwikkelingslanden versterken (McBride et al., 2006). Kortom, het inzetten van westerse vrijwilligers bij lokale ontwikkelingsprojecten in ontwikkelingslanden kan het cultureel begrip tussen verschillende culturen vergroten, maar vanzelfsprekend is dit niet en zal hierna uitgebreid van commentaar worden voorzien.

Lyons et al. (2012; 363-364) spreken met Butcher and Smith (2010) die beide:

“have linked volunteering, in general, with the development of citizenship and international volunteering with a sense of global citizenship. Indeed, such a link is also being made at national policy levels particularly in

developed nations around the world. Cosmopolitanism, and the global citizenship it infers, requires that an individual be able to negotiate a world full of diverse interests while developing a personal narrative that is inclusive of the ‘other’, thus internalising a sense of global homogeneity and shared humanity”.

Van belang is dus dat een individu capabel is om in een wereld met verschillende belangen in staat is een persoonlijk verhaal te ontwikkelen, waarin ook de ‘ander’ een rol speelt. Het ontwikkelen van een persoonlijk verhaal kan op meerdere manieren vorm krijgen, hier zal het creëren van een persoonlijk verhaal door westerse vrijwilligers besproken worden. Westerse vrijwilligers werken en leven in lokale gemeenschappen (Lyons et al., 2012; 368). Op basis van allerlei ervaringen opgedaan in het ontwikkelingsland en met de lokale bevolking ontstaat als vanzelf een inclusief verhaal waarin verschillende werelden en diverse culturen een rol zullen spelen. Daarnaast is de kans groot dat een beter begrip van verschillende culturen en bepaalde problematieken ontstaat. De interactie tussen westerse vrijwilligers en de lokale bevolking zal als vanzelfsprekend doorwerken in de verhalen die verteld worden over de vrijwilligersperiode. Sin (2009; 483) merkt in dit kader op dat de ervaringen die westerse vrijwilligers opdoen per individu verschillen. De ervaringen en wat daar uiteindelijk mee gedaan wordt hangen af van een complex samenspel van onder andere verschillende verwachtingen en motivaties, van de specifieke context van het vrijwilligerswerk (denk hierbij aan het type vrijwilligersproject en de benaderbaarheid van de lokale gemeenschap), en de samenstelling van de groep vrijwilligers (Sin, 2009; 483). Bepaalde projecten maken contact met de lokale gemeenschap niet eenvoudig, omdat vrijwilligers in een gebied aan het werk worden gezet waar men nauwelijks met de lokale bevolking kan communiceren, door vooral taalbarrières. Echter, ook zonder dat men elkaar precies begrijpt kunnen betekenisvolle ontmoetingen en ervaringen tot stand worden gebracht.

In hoeverre door het opdoen van ervaringen en het ontwikkelen van een persoonlijk verhaal van betrokkenheid jegens de lokale gemeenschappen sprake blijft is moeilijk eenduidig te beantwoorden. Betrokkenheid speelt een belangrijke rol in relatie tot kosmopolitisme en wereldburgerschap, omdat betrokkenheid aangeeft dat er op een bepaalde manier nog iets met de opgedane ervaringen gedaan moet worden. Er is een (sociale) band tussen vrijwilligers en lokale gemeenschapsleden ontstaan en als westerse vrijwilliger wil je op de hoogte gehouden worden van nieuwe ontwikkelingen en je wilt je in blijven zetten voor de lokale ontwikkelingsprojecten. Aan de andere kant is het niet vanzelfsprekend dat vrijwilligers betrokken willen blijven. Bij thuiskomst gaan velen over tot de orde van de dag en wordt er op de periode als vrijwilliger teruggekeken, zoals op een fijne vakantie wordt teruggekeken. Van een groter geworden bewustzijn ten opzichte van bepaalde sociale ontwikkelingen en vergrote betrokkenheid is dan geen sprake. Ervaringen, ontmoetingen en geleerde lessen worden dan in het thuisland niet ingezet om op enigerlei manier de lokale bevolking waarmee in contact is getreden te ondersteunen. Sudderuddin (2007) stelt dat het niet vanzelfsprekend is dat vrijwilligers verdere acties

ondernemen in andere contexten dan de context van het vrijwilligerswerk bij de lokale ontwikkelingsorganisaties.

Echter, kennismaking met andere culturen en samenwerking met mensen in andere landen kan bijdragen aan het vormen van een beeld van de mensen en culturen. De ervaringen die worden opgedaan en het beeld dat ontstaat stimuleren onder andere betrokkenheid, wederzijds begrip, solidariteit en (verdere) samenwerking tussen volkeren. Vrijwilligers blijven contact onderhouden met de ontwikkelingsprojecten, de lokale organisaties, de mensen die ze ontmoet hebben en met hun medevrijwilligers. Ze delen ervaringen en foto's met familie, vrienden en kennissen en kunnen gezien worden als ambassadeurs van projecten, culturen en ontwikkelingslanden. McGehee (2010) stelt dat vrijwilligerswerk een mogelijkheid is om te leven en te werken met mensen vanuit andere culturen en vrijwilligers de mogelijkheid geeft hun cultureel begrip te verruimen, hun sociaal bewustzijn te verhogen en hun gevoel van mondiale verantwoordelijkheid te vergroten. Ze stelt ook dat westerse vrijwilligers op verschillende manieren proberen contact te onderhouden met de lokale bevolking en medewerkers van de ontwikkelingsprojecten (McGehee, 2010). Op die manier kan structurele betrokkenheid ontstaan. Ellis (2007) geeft aan dat positieve ervaringen opgedaan als vrijwilliger bij ontwikkelingsprojecten kunnen leiden tot een terugreis naar het ontwikkelingsland. De ervaringen en het persoonlijke verhalen spelen ook in de thuislanden een rol bij het maken van verschillende keuzen. Het doen van vrijwilligerswerk kan betrokkenheid bij lokale gemeenschappen bevorderen, maar om structureel een bijdrage te kunnen verwachten lijkt meer nodig te zijn dan enkel het sturen van westerse vrijwilligers naar ontwikkelingsprojecten.

Vrijwilligers hebben getracht in de ontwikkelingslanden een verschil te maken door de handen uit de mouwen te steken en waar mogelijk ondersteuning te bieden en verbeteringen aan te brengen. Maar ook hier in hun moederland kunnen de vrijwilligers een verschil maken door bepaalde organisaties actiever te steunen, politieke partijen aan te hangen en zich ook hier in te zetten voor de mensen daar. Wanneer als gevolg belangen op een eerlijker manier worden behandeld, dan kan in het licht van Christiano langzaam maar zeker een wereldwijde politieke gemeenschap ontstaan. Doordat westerse vrijwilligers hun eigen handelen ter discussie stellen en op zoek gaan naar een manier van handelen die de gehele wereldgemeenschap ten goed komt, kan op termijn een globale politieke gemeenschap ontstaan en geven westerse vrijwilligers inhoud aan mondiaal burgerschap. Dower (2005; 1) onderschrijft deze rol voor de westerse vrijwilliger door te stellen dat "individual people increasingly play their part in trying to influence how things go on global issues. This may be through pressuring their own governments on internal foreign policy issues, or through trying to influence foreign governments or at international forums".

3.3 Politieke verbeelding

Kosmopolieten worden verondersteld kennis te hebben van wat er in bepaalde andere delen van de wereld gebeurt, of tenminste geïnteresseerd te zijn in het welzijn van mensen op andere plaatsen op de

wereld. Daarbij hoort het kenmerk van een verbeeldingskracht over hetgeen zich in de wereld afspeelt en een vergrote verbeelding over wat (ook) mogelijk is in de wereld. Hierna zal beargumenteerd worden of en op welke manier vrijwilligers een rol kunnen spelen in het faciliteren van kritisch denken en het vergroten van ieders (politieke) verbeelding. Westerse vrijwilligers die in ontwikkelingslanden bij ontwikkelingsprojecten vrijwilligerswerk verrichten en de ervaringen die zij in het buitenland opdoen kunnen absoluut een rol spelen in het verruimen van het kritisch denken en het vergroten van politieke verbeelding(skracht). De ervaringen die in het buitenland op worden gedaan hebben invloed op vooronderstellingen, vooroordelen en bepaalde manieren van kijken naar bepaalde (wereld)problematieken. De buitenlandse ervaringen kunnen de westerse vrijwilligers doen beseffen dat er ook op andere manieren naar de wereld kan worden gekeken, dat ook op andere manieren een zinvol bestaan kan worden opgebouwd en dat er ook op andere manieren andere centra van de wereld bestaan.

Met McGuire (2012; 104) stel ik dat politieke verbeelding refereert aan een begrip van de eigen plaats in een ongelijke wereld, het verhoogde bewustzijn van het potentieel om politieke actor te zijn, en een meer creatieve conceptualisering van hoe de wereld er ook uit kan zien. In deze context beschouwd kan een werkelijke ervaring van het zien van een andere realiteit en van andere manieren van leven onder heel andere omstandigheden de politieke verbeelding sterk vergroten. Vrijwilligers die in een ander land onder lokale gastgezinnen verblijven en in lokale dorpen gehuisvest zijn en met lokale projectbegeleiders dagelijks aan de slag gaan in gebieden die de ontwikkelingsprojecten beslaan doen onmiskenbaar dergelijke ervaringen op. De politieke verbeelding neemt bij hen dus ook onmiskenbaar toe. Het doen van vrijwilligerswerk draagt daarmee bij aan het vergroten van de verbeelding, maar dat wil niet zeggen dat zonder het doen van vrijwilligerswerk niet dergelijke verbeelding kan ontstaan. Ook zonder het doen van vrijwilligerswerk in ontwikkelingslanden kunnen betrokken en geëngageerde burgers worden gevormd. Immers, ook in eigen westerse gebieden doen zich culturele verschillen voor, “cultural differences within a locality” (Gupta & Ferguson, 1997; 35). Het doen van vrijwilligerswerk in ontwikkelingslanden is daarmee geen noodzakelijke voorwaarde voor het voortbrengen van betrokken wereldburgers of kosmopolieten, maar kan er wel erg toe bijdragen betrokken wereldburgers te vormen met een vergrote verbeeldingskracht die bewust zijn van andere manieren van leven in andere delen van de wereld (en daar wellicht ook op één of andere manier in het westerse thuisland mee aan de slag te gaan door voor bepaalde problematieken aandacht te vragen).

3.4 De doelstellingen ontwikkeling en kosmopolitisme gewogen

Ethiek draait om de vraag: “Hoe behoort ik te handelen?” Wijsgerige ethiek veronderstelt een concrete morele gemeenschap, maar is tegelijkertijd een kritische bezinning op die gemeenschap. Het zal hier gebruikt worden voor een kritische reflectie op vrijwilligersorganisaties. Immanuel Kant (1724–1804) fundeert ethiek in het redelijk inzicht van de autonome en vrije mens. Langs deze weg komt Kant tot

het opstellen van zijn categorische imperatief. De categorische imperatief kan als volgt worden geformuleerd (Johnson, 2012):

Handel alleen volgens die maxime waarvan men tegelijkertijd zou willen dat ze een algemene wet wordt.

Hieruit volgt dat een persoon als een doel in zichzelf en niet louter als een middel mag worden gezien (Johnson, 2012). Ook Nussbaum (2012; 59) ziet elk persoon als doel op zich. We mogen de lokale bevolking in ontwikkelingslanden niet louter als instrument gebruiken. Bij het toepassen van de Categorische Imperatief moeten de persoonlijke standpunten, motieven en waarden van betreffende partijen in acht worden genomen. Daarna moet men zich afvragen of men de universaliteit van de eigen maximes in het licht van de waarden en gevolgen zou willen als algemene wet.

We hebben gezien dat er sprake kan zijn van (minstens) twee verschillende soorten doelen wat betreft de inzet van westerse vrijwilligers door vrijwilligersorganisaties in ontwikkelingslanden. Aan de ene kant speelt ontwikkeling bij veel vrijwilligersorganisaties een voorname rol. Echter, sommige organisaties zetten in op bevorderen van vriendschappelijk contact tussen de verschillende volkeren en leggen daarom de nadruk op interculturele interactie en intercultureel contact. Andere organisaties proberen beide doelstellingen uit te voeren.

Om met Kant te spreken behoren we elk persoon als doel in zichzelf te zien en niet louter als middel. Als ontwikkeling van de lokale gemeenschappen wordt nagestreefd dan worden in principe leden van de lokale bevolking als doel in zichzelf gezien, immers er wordt aan hun ontwikkeling gewerkt. Zoals is gebleken is werkelijk bijdragen aan ontwikkeling niet vanzelfsprekend en dient het aan verschillende voorwaarden te voldoen. De spanning zit hier in een manier van bijdragen aan ontwikkeling die toch niet gewild kan worden. Er kan aan de voorwaarden voor ontwikkeling worden voldaan op een manier die niet aansluit bij wat men redelijkerwijs kan willen. Een vorm van ontwikkelingshulp die respectloos met de lokale gemeenschap omgaat, maar wel doelstellingen op het gebied van ontwikkeling bereikt lijkt vanzelfsprekend afkeurenswaardig, maar op basis waarvan precies? Immers, we dragen bij aan de ontwikkeling van individuen. Uitsluitel hierover is ook met de theorie in de hand moeilijk te geven. Het bevorderen van bepaalde ontwikkelingen kan mensen die bepaalde belangen te verdedigen hebben hevig tegen de borst stuiten. In hun ogen zijn bepaalde vormen van ontwikkeling ongewenst. Nussbaum geeft nastrevenswaardige punten, die vooral een westers perspectief op de wereld lijken te projecteren. Waarom zou het individu centraal moeten staan en niet bijvoorbeeld een groep of een stam? Op een dergelijke manier kunnen bijdragen aan ontwikkeling ook waardevol zijn. Daarnaast kan men zich afvragen of en in hoeverre de westerse vrijwilligers überhaupt aan ontwikkeling bij kunnen dragen. De ongekwalificeerde kort verblijvende vrijwilligers die de lokale cultuur en gebruiken niet kennen lijken in dat opzicht ongeschikt om anderen werkelijk te helpen bij hun ontwikkeling. Aan de andere kant wie zijn de westerse vrijwilligers om te oordelen over hun eigen bijdragen? Laat de lokale gemeenschap waarvoor ze zich inzetten maar bepalen of en in hoeverre ze van waarde zijn voor diezelfde gemeenschap. Het zit soms

in kleine dingen en om vanuit onze luie bureaustoel te beoordelen wat wel en niet goed gaat lijkt onredelijk. Zelf gebruiken we een capability-lijst om ontwikkeling op waarde te schatten, maar als de lokale bevolking onze bijdragen zonder die lijst beoordeelt, maakt dat de bijdrage aan ontwikkeling dan minder waard? Op basis waarvan is zo'n beslissing gerechtvaardigd? Hierna zal aan de hand van een gedachte-experiment meer worden gezegd over een manier van vormgeven aan de inzet van westerse vrijwilligers. Eerst wordt hier het doel van kosmopolitisme kritisch bekeken.

In het licht van kosmopolitisme en bevordering van vriendschappelijkheid tussen de verschillende volkeren liggen zaken ook genuanceerd. In hoeverre 'gebruiken' westerse vrijwilligers de lokale bevolking om hun eigen wereldbeeld te verruimen en met andere culturen in contact te komen. Wat heeft de lokale bevolking daar precies voor baat bij. Er kan worden gesteld dat het kosmopolitisme de lokale gemeenschappen veel oplevert, omdat westerse vrijwilligers ervaringen in een andere cultuur opdoen en deze ervaringen mee naar de thuislanden nemen en zich op een of andere manier in blijven zetten voor de lokale gemeenschappen die de gemeenschappen ten goede komt. Voormalige westerse vrijwilligers blijven bijvoorbeeld betrokken bij de lokale ontwikkelingsprojecten en gemeenschappen, ze zetten zich in voor non-gouvernementele organisaties die ontwikkeling bevorderen of vragen politieke aandacht voor bepaalde problematieken. Ook in het dagelijks leven van vrijwilligers kunnen veranderingen optreden in de zin van bewuster omgaan met voedsel, materiële zaken en de leefomgeving die ons omringt. Wanneer de contacten en ervaringen die zijn opgedaan werkelijk vruchten afwerpen voor de lokale gemeenschappen in ontwikkelingslanden dan is in principe een rol voor westerse vrijwilligers en hun organisaties gelegitimeerd. Deze bijdragen zijn echter geen directe bijdragen, de lokale gemeenschappen hebben daar op het moment dat de vrijwilligers daar zijn niets aan. De eventuele gevolgen zijn pas (veel) later merkbaar. Dat maakt de legitimering minder sterk, omdat bijdragen niet snel merkbaar zijn en ook heel moeilijk te meten zijn. Hetgeen van de ervaring van het vrijwilligerswerk een blijvende rol blijft spelen in het handelen is heel moeilijk na te gaan. En daarmee is de waarde van het doen van vrijwilligerswerk ook heel moeilijk aan te geven.

Dus zelfs als westerse vrijwilligers niet bijdragen aan ontwikkeling, maar via een bevorderen van de wereldvrede door zich politiek uit te drukken vóór de lokale gemeenschappen en eerlijk beleid voorstaan zou de inzet van vrijwilligers in ontwikkelingslanden gerechtvaardigd kunnen worden. Immers ze dragen dan op een heel andere manier bij aan het verwezenlijken van een menswaardig bestaan, maar desondanks werken ze in het voordeel van de lokale bevolking en wordt die lokale bevolking niet voor eigen doeleinden ingezet. Als het ideaal van het kosmopolitisme als ontwikkeling wordt beschouwd en in het licht van voornamelijk het bevorderen van bepaalde politieke (grond)rechten valt dat goed te verdedigen dan zou met het interculturele contacten en het wederzijds begrip dat gekweekt wordt ook aan ontwikkeling worden gewerkt. In dat geval snijdt het mes aan twee kanten. Er wordt door het bevorderen van wederzijds begrip ook op een bepaalde manier aan de ontwikkeling van lokale gemeenschappen gewerkt.

3.5 Gedachte-experiment en aanbevelingen

De categorische imperatief kan gezien worden als een Kantiaanse toets waaraan de rol van vrijwilligers behoort te voldoen. Hierbij kan een gedachte-experiment verhelderend zijn. Wat als we de manier van vrijwilligerswerk organiseren toepassen op onze eigen ontwikkeling. Stel dat Nederland een ontwikkelingsland is en er maandelijks verschillende Afrikaanse vrijwilligers naar ons land komen om ons te ondersteunen op allerlei gebieden. We zouden van hen en hun vrijwilligers uitzendende organisaties bepaalde verwachtingen hebben. Wanneer de vrijwilligers komen verwachten we bijvoorbeeld dat ze werkelijk kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van mensen hier in Nederland. Wanneer ze niet kunnen bijdragen heeft hun komst in het licht van het leveren van een bijdrage aan ontwikkeling geen zin. Echter, nog steeds kan een rol voor de vrijwilligers worden weggelegd, omdat Nederland bijvoorbeeld nut ziet in het ontvangen van vrijwilligers uit Afrika, zodat zij de manier van leven in Nederland leren kennen. Met het uiteindelijke doel om op de één of andere manier profijt te halen uit hun aanwezigheid in Nederland. In principe zouden we kunnen willen dat Afrikaanse vrijwilligers in Nederland aan de hand van de capability benadering aan ontwikkeling werken en dat ze de ervaringen die ze op hebben gedaan gebruiken om vorm te geven aan hun wereldburgerschap.

De verantwoordelijkheid voor het bewerkstelligen van toenemend cultureel begrip tussen westerse vrijwilligers en lokale gemeenschappen kan niet alleen worden toegeschreven aan (westerse) organisaties die vrijwilligers uitzenden, maar een belangrijke rol is voor hen wel weggelegd. Door een zorgvuldige wijze van vorm geven aan de vrijwilligersperiodes kunnen ze een grote invloed op een verschillend aantal zaken uitoefenen. Er zijn een aantal issues die hier aandacht zullen krijgen met betrekking tot een juiste manier van organiseren van het stimuleren van interculturele interactie door het inzetten van vrijwilligersprogramma's.

Allereerst behoren de vrijwilligersorganisaties het type werk waarvoor de vrijwilligers worden ingezet zorgvuldig in overweging te nemen, wanneer zij hun programma's ontwikkelen. Het is belangrijk om geschikt (vrijwilligers)werk te vinden, omdat het de (gerechtvaardigde) claim ontkracht dat vrijwilligersprogramma's een vorm van neokolonialisme zijn, waarbij vrijwilligers de lokale ontwikkelingsprojecten in ontwikkelingslanden gebruiken om hun eigen vaardigheden te trainen en een basis te leggen voor hun eigen toekomstige carrière. Dergelijk gebruiken (of misbruiken) van lokale ontwikkelingsprojecten door vrijwilligers om hun eigen doelen te kunnen bereiken en zonder dat daar enig voordeel voor de lokale projecten tegenover staat, zouden we zelf ook niet willen wanneer Nederland een ontwikkelingsland zou zijn. Een wijze van organiseren van vrijwilligerswerk die aan deze kritieken het hoofd biedt behoort geschikte, goed voorbereide en voldoende gekwalificeerde vrijwilligers in te zetten, die door de gemeenschappen positief beoordeeld kunnen worden en die op basis daarvan een werkelijke bijdrage kunnen leveren. Het is daarom belangrijk dat de vrijwilligersprogramma's ontwikkeld worden in nauwe samenwerking en samenspraak met de bevolking, zodat het vrijwilligerswerk wordt georganiseerd op een manier die de lokale cultuur en lokale belangen niet ondermijnd. Wanneer vrijwilligersorganisaties vriendschappelijke banden,

interculturele interactie en wederzijds begrip willen ontwikkelen door vrijwilligers in te zetten, dan moeten de westerse vrijwilligers tenminste aan andere culturen worden blootgesteld en werkelijk met hen in aanraking komen. Dit vereist dat westerse vrijwilligers mogelijkheden worden geboden om met de lokale gemeenschappen te interacteren. Daarbij behoren mogelijkheden tot uitwisseling centraal te staan. Eenvoudige manieren om contacten tussen westerse vrijwilligers en de lokale bevolking te doen ontstaan is door vrijwilligers in lokale gastgezinnen te plaatsen. Dagelijks contact is dan zo goed als vanzelfsprekend, want er wordt met elkaar geleefd, gegeten, gedronken en onder eenzelfde dak in dezelfde omgeving geslapen. Kortom, er is dan sprake van een grote inmenging in het leven van de lokale bevolking door westerse vrijwilligers. Een volgende manier om veelvuldig in contact met de lokale bevolking te treden is door zij aan zij met lokale medewerkers bij de ontwikkelingsprojecten te werken. Daarnaast zijn gelegenheden waarbij zowel de lokale bevolking als de vrijwilligers een rol spelen bevorderlijk voor het onderling contact.

4. Conclusie

Met betrekking tot ontwikkeling geeft Nussbaum met haar capability-benadering een lijst met punten die verwezenlijkt moeten worden om van een menswaardig bestaan te kunnen spreken. Westerse vrijwilligers dragen maar op enkele punten bij aan het verwezenlijken van capabilities. Hun bijdragen aan ontwikkeling zijn niet vanzelfsprekend. Zaken die gerelateerd zijn aan de werkzaamheden en de financiën behoren van te voren goed doordacht te worden, omdat op verschillende manieren ongewenste en onvoorziene effecten op kunnen treden die eerder ontwikkeling van lokale individuen tegenwerken dan bevorderen. Naast ontwikkeling kennen de vrijwilligersorganisaties nog een ander doel, namelijk bevordering van wereldburgerschap in het licht van kosmopolitisme. Deze doelstelling blijkt eenvoudiger te bereiken. Door in de ontwikkelingslanden aan de slag te gaan wordt kennisgemaakt met de lokale culturen, ontstaat begrip en betrokkenheid. Om met Kant te spreken behoren we elk persoon als doel in zichzelf te zien en niet louter als middel. Als ontwikkeling van de lokale gemeenschappen wordt nagestreefd dan worden in principe leden van de lokale bevolking als doel in zichzelf gezien, immers er wordt aan hun ontwikkeling gewerkt. Bij stimulering van wereldburgerschap ligt dat anders. Dit draagt niet direct bij aan ontwikkeling. Echter, op een indirecte manier kan het wel bijdragen aan ontwikkeling. Via een bevorderen van de wereldvrede door zich politiek uit te drukken vóór de lokale gemeenschappen en door eerlijk beleid voor te staan zou de inzet van vrijwilligers in ontwikkelingslanden gerechtvaardigd kunnen worden. De meest legitieme rol van vrijwilligers is echter die rol waarbij vrijwilligers zich inzetten voor ontwikkeling van de lokale bevolking in ontwikkelingslanden en bij ontwikkelingsprojecten. De manier waarop dat vorm kan worden gegeven wordt in dit onderzoek op een aantal punten verduidelijkt, maar meer onderzoek is in dit kader aan te bevelen.

Literatuurlijst

- Astroulakis, N. (2010).
The Development Ethics Paradigm: Ethical Goals and Strategies for an Authentic Development. University of Crete, p. 2.
- Broad, S. (2003).
Living the Thai life—A Case Study of Volunteer Tourism at the Gibbon Rehabilitation Project, Thailand. *Tourism Recreation Research* 28, p. 63–72.
- Butcher, J., & Smith, P. (2010).
'Making a difference': Volunteer tourism and development. *Tourism Recreation Research*, 35 (1), p. 27–36.
- Callanan, M. & S. Thomas. (2005).
Volunteer Tourism – Deconstructing volunteer activities within a dynamic environment. In *Niche Tourism: Contemporary issues, trends and cases*, edited by Marina Novelli. Oxford and Burlington: Elsevier Butterworth Heinemann, p. 183 – 200.
- Christiano, T. (2008).
Immigration, Political Community and Cosmopolitanism. *University of San Diego Law Review*, p. 1-15.
- Clifton, J., & Benson, A. (2006).
Planning for Sustainable Ecotourism: The Case for Research Ecotourism in Developing Country Destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, 14 (3), p. 238-254.
- Crocker, D.A. (2007).
Development Ethics, Globalization, and Democracy, p. 35-36.
- Dower, N. (2005).
Development and Globalisation: the Ethical Challenges. Michigan State University.
- Earth Charter (2000).
http://www.earthcharterinaction.org/invent/images/uploads/echarter_dutch.pdf (opgeroepen 27 juni 2012).
- Ellis, S. (2007).
'Voluntourism: Pros, cons and possibilities' [Online] Available from:
<http://www.energizeinc.com/hot/2007/07feb.html> (opgeroepen 27 juni 2012).
- Goulet, D. (1975 [first ed 1971]).
The Cruel Choice: A New Concept in the Theory of Development, New York: Atheneum, p. 87-88.
- Gupta, A. & Ferguson, J. (1997).
The Field as Site, Method and Location in Anthropology. In *Anthropological Locations: Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkeley: University of California, p. 1-46.
- Guttentag, D.A. (2009).
The Possible Negative Impacts of Volunteer Tourism. *International Journal of Tourism Research*, 11 (6), p. 537-551.
- Griffin, T. (2004).
A discourse analysis of UK sourced gap year overseas projects. Unpublished M.A. thesis, University of the West of England.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. & Perraton, J. (1999).
Global transformations : politics, economics and culture. Stanford, California. Stanford University Press, p. 449.
- Illich, I. (1968).
To Hell with Good Intentions. An address by Monsignor Ivan Illich to the Conference on InterAmerican Student Projects (CIASP) in Cuernavaca, Mexico, p. 1-9.

- Johnson, R. (2012).
 "Kant's Moral Philosophy", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/kant-moral/>>.
- Jong, De J.J.P. (2003).
In het kielzog van Multatuli. In: De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw. Amsterdam: Boom. p. 37-68.
- Krippendorf, J. (1982).
 Toward new tourism policies: The importance of environmental and sociocultural factors. *Tourism Management*, 3 (3), p. 135–148.
- Lyons, K., Hanley, J., Wearing, S. & Neil, J. (2012).
 Gap Year Volunteer Tourism Myths of Global Citizenship? *Annals of Tourism Research*, 39 (1), p. 361–378.
- MacCannell, D. (2001).
 Remarks on the commodification of cultures. In V. Smith & M. Brent (Eds.), *Hosts and guests revisited: Tourism issues of the 21st century.* New York: Cognizant Communication Corporation, p. 380–390.
- McBride, A.M., Brav, J., Menon, N. and Sherraden, M. (2006).
 Limitations of civic service: Critical perspectives. *Community Development Journal*, 41 (3), p. 307–320.
- McGehee, N.G. (2010).
 Volunteer Tourism: What are the benefits for international development? *The VolunTourist*, 6 (2).
<http://www.voluntourism.org/news-studyandresearch62.htm> (opgeroepen 27 juni 2012).
- McGehee, N.G. & Andereck, K. (2008).
 'Pettin' the Critters': Exploring the Complex Relationship Between Volunteers and the Voluntoured in McDowell Country, West Virginia, USA, and Tijuana, Mexico. In K. Lyons and S. Wearing (eds.), *Journeys of Discovery in Volunteer Tourism.* Cambridge: CABI Publishing, p.12-24.
- McGuire, M. (2012).
From Volunteer Tourism Toward a (Cosmo)Politics of Solidarity. Wesleyan University Middletown, Connecticut.
- Mowforth, M. & Munt, I. (2003).
Tourism and Sustainability: Development and New Tourism in the Third World. London: Routledge.
- Nussbaum, M. (1999).
In Defense of Universal Values. Occasional Paper Series. University of Chicago.
- Nussbaum, M. (2011).
Mogelijkheden scheppen. Een nieuwe benadering van de menselijke ontwikkeling. Vertaald door R. Kappel. (2012). Ambo Anthos Uitgevers. Amsterdam.
- Preamble Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens. Parijs, 10 december 1948,
 Tractatenblad 1969, 99
- Ratz, T. (2000).
 Residents' Perceptions of the Sociocultural Impacts of Tourism at Lake Balaton, Hungary. In G. Richards and D. Hall (eds.), *Tourism and Sustainable Community Development.* London: Routledge, p. 36-47.
- Raymond, E.M. & Hall, C.M. (2008).
 The Development of Cross-Cultural (Mis)Understanding Through Volunteer Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 16 (5), p. 530-541.
- Robeyns, I. (2011).
 "The Capability Approach", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/capability-approach/>>. (opgeroepen 13 juni 2012).
- Simpson, K. (2004).

- Doing development: The gap year, volunteer-tourists and a popular practice of development. *Journal of International Development*, 16 (5), p. 681–692.
- Sin, H. L. (2009).
 Volunteer tourism—“Involve me and I will learn”?. *Annals of Tourism Research*, 36(3), 480–501.
- Sudderuddin, S. (2007).
 Volunteer at Home? No Thanks. In *The Straits Times*. Singapore.
- Wearing, S. (2001).
Volunteer Tourism: Experiences That Make a Difference. Oxon: CABI.
- Wearing, S., & Neil, J. (2001).
 Expanding Sustainable Tourism’s Conceptualization: Ecotourism, Volunteerism and Serious Leisure. In *Tourism, Recreation and Sustainability, Linking Culture and the Environment*, S. F. McCool and R. N. Moisey, eds. New York: CABI Publishing, p. 233–255.
- Weijts, G.V. (2009).
Hulp in uitvoering: Het Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsbeleid.
- Wisner, P.S., Stringfellow, A., Youngdahl, W.E. & Parker, L. (2005).
 The Service Volunteer – Loyalty Chain: An Exploratory Study of Charitable Not-for-Profit Service Organizations. *Journal of Operations Management*, 23 (2), p. 143-161.

Websites

- Amnesty International. *Ontwikkeling, recht op*.
<http://www.amnesty.nl/mensenrechten/encyclopedie/ontwikkeling-recht-op> (opgeroepen 18 juni 2012).
- Europa-nu. *Beleid ontwikkelingssamenwerking*.
http://www.europa-nu.nl/id/vg9piq8ja4z2/beleid_ontwikkelingssamenwerking (opgeroepen 18 juni 2012).
- Idealist. *The ethics of international volunteerism*.
<http://www.idealist.org/info/IntlVolunteer/Ethics> (opgeroepen 6 juli 2012).
- Rijksoverheid. *Wat is vrijwilligerswerk*.
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/vrijwilligerswerk/vraag-en-antwoord/wat-is-vrijwilligerswerk.html>
 (opgeroepen 22 juni 2012).